

KlimaatGesprekken

Burgerwetenschappelijk onderzoek naar houdingen
ten opzichte van de klimaattransitie

December 2023

KlimaatGesprekken

Eindrapport burgerwetenschappelijk onderzoek naar houdingen ten opzichte van de klimaattransitie in Nederland, uitgevoerd door Stichting KlimaatGesprekken in opdracht van het Nationaal Klimaat Platform.

Auteurs:

Steven Snepvangers
Alexander Groen
Bartho van den Broeke
Thekla van Lingen

Eindrapport onderzoek KlimaatGesprekken naar houdingen ten opzichte van de klimaattransitie in Nederland.

December 2023

Inhoud

Samenvatting	3
1. Inleiding; doel en opzet onderzoek	6
2. Resultaten	8
2.1. Resultaten gehele onderzoekspopulatie	8
2.2. Vier persona's; basishoudingen en opvattingen	9
2.2.1. Inleiding	9
2.2.2. Willem	11
2.2.3. Anna	13
2.2.4. Ton	15
2.2.5. Milou	17
2.3. Vergelijking van de persona's in statistieken	19
2.3.1. Samenhang tussen klimaat belangrijk vinden en zich aangehaakt voelen	19
2.3.2. Verantwoordelijkheidsverdeling	20
2.3.3. Beoordeling van het gesprek	21
3. Duiding – klimaatpsychologie en transitiekunde	22
3.1. Verdragende verhalen	23
3.2. Verandercurve van Kübler-Ross	24
3.3. Het COM-B model	26
3.4. Maten van aangehaakt zijn in transitieperspectief	27
3.5. Communicatie voor verschillende fases in de persoonlijke transitie	28
3.6. Vertrouwen	29
3.7. Duurzaam denken, duurzaam doen	30
4. Aanbevelingen vanuit transitieperspectief	32
4.1. Aanbevelingen voor achterblijvers, verkenners en voorlopers	32
4.2. Aanbevelingen voor de 4 persona's	33
4.3. Aandacht voor duurzaam denken	34
4.4. Algemene aanbevelingen voor de overheid	35

5. Vervolgstappen	37
Bronvermelding	38
Bijlagen:	39
Representativiteit onderzoekspopulatie	
De vier persona's in beeld	
Modellen en onderzoek gebruikt voor duiding	

Samenvatting

Doel van het onderzoek

Het Nationaal Klimaat Platform heeft aan Stichting KlimaatGesprekken gevraagd om een 'civil science' onderzoek uit te voeren in de samenleving over het thema klimaattransitie. Doelgroep: de 'afgehaakten' op de klimaattransitie. Doel van het onderzoek was ontdekken/ in kaart brengen wie de 'afgehaakten' zijn en wat hun beweegredenen, perspectieven, emoties en gedachten zijn bij het 'niet aangehaakt zijn bij de klimaattransitie'. We hebben geprobeerd de klimaattransitie in brede zin door hun ogen te beschrijven en te begrijpen.

Op basis van de eerste onderzoeksresultaten is de doelgroep al snel herdefinieerd naar *'niet aangehaakt zijn bij de aanpak en communicatiestijl van de overheid met betrekking tot klimaat en klimaattransitie'*. Uit het onderzoek bleek al gauw dat niet aangehaakt zijn bij de klimaattransitie NIET inhoudt dat mensen zich geen zorgen maken of het onderwerp niet belangrijk vinden. Er zijn duidelijk andere beweegredenen voor het niet, nog niet, of niet meer aangehaakt zijn.

Algemene conclusies

In het algemeen zijn er over de gehele populatie enkele conclusies te trekken:

- Het gesprek wordt over het algemeen als zeer positief ervaren. Het geeft inzicht, stof tot nadenken en helpt respondenten om in actie te komen. "Fijn als er eens echt naar je geluisterd wordt. Ik zie nu ook beter wat ik kan doen." Dit illustreert de kracht van het klimaatgesprek als interventiemiddel, voor zowel verbinding als versnelling.
- Op de vraag wie de meeste verantwoordelijkheid draagt in de klimaattransitie, wordt de overheid verreweg het meest (2/3 van de respondenten) op 1 gezet.
- Echter: veel mensen geven aan klimaat en/of milieu wel degelijk belangrijk te vinden, maar haken toch af op de aanpak van diezelfde overheid. Ofwel: er is een relatief lage correlatie tussen 'belang hechten aan klimaat' en 'aangehaakt zijn bij de klimaattransitie zoals die door de overheid wordt gepropageerd'. In andere woorden: er is een kloof tussen de zorgen en behoeften van mensen in de samenleving ten aanzien van klimaat en klimaattransitie, en de aanpak en communicatie van de overheid. Die kloof kenmerkt zich door uitspraken als:
 - "Ik snap niet goed wat er nou van mij verwacht wordt en ik weet ook gewoon niet goed wat ik kan doen"
 - "Het gaat niet over mij. Ik voel me niet aangesproken en ik word niet gehoord."
 - "Stimuleringsubsidies komen bij de verkeerde groepen terecht; bij de mensen die het toch al wel kunnen betalen. De gewone man vist achter het net."
 - "Het beleid is verwarrend, tegenstrijdig en voelt vaak oneerlijk."
 - "De overheid wekt onvoldoende de indruk deskundig te zijn en te overzien wat écht belangrijk is. Er is geen visie en daardoor geen duidelijke koers".
- Opvallend is dat veel theoretisch opgeleide mensen, uit de midden- en hogere inkomensklassen, zichzelf ook bestempelen als 'afhaker'.

- Zelfs, of misschien vooral koplopers in de klimaattransitie lopen het risico af te haken.
- De term 'klimaattransitie' wordt, door de overheid maar ook door het NKP zelf, vaak nog te veel verengd tot 'de energietransitie'. Het gaat te weinig over andere domeinen, zoals reizen, consumptie voeding en water, laat staan de samenhang daartussen.
- Veel respondenten hebben behoefte aan goede, objectieve kennis over de materie, en ook de samenhang van de onderwerpen. (De hele olifant in beeld). Maar ze weten vaak niet goed waar ze die kennis zouden moeten opdoen en geven aan dat in elk geval ook niet van de overheid te krijgen. Media worden daarnaast niet altijd vertrouwd, en mensen blijven dus in hun 'bubbel' hangen om zich te laten informeren. Opvallend was dat bij veel mensen het IPCC onbekend was.
- Alles overziende wordt de overheid verweten weinig visie of eenduidige doelstellingen te hebben op het gebied van de klimaattransitie. Het beleid komt over als te warrig, de keuzes lijken inconsequent en de communicatie erover dubbelzinnig of op zijn minst onduidelijk.

Vier persona's

Naast algemeen gedeelde opvattingen zijn er ook meer specifieke denkbeelden onder de doelgroep. Na analyse van de 80 gesprekken blijken er vier subgroepen zichtbaar te worden, die we hebben vertaald naar vier persona's; stereotypen gebaseerd op houdingen en denkwijzen ten aanzien van de klimaattransitie en de overheid. Alle vier persona's zijn 'afgehaakt' of hebben een bovengemiddeld risico op afhaken en alle vier hebben daarbij hun specifieke eigen redenen. Dit zijn de vier persona's:

- Willem (55): "Beetje onzin allemaal. De menselijke invloed op het klimaat is minimaal. Er zit iets anders achter. Klimaat is een verdienmodel".
- Anna (28): "Ik wil zo graag dat we er allemaal voor gaan, maar ik voel me machteloos tegenover al dat ge-bla bla".
- Ton (42): "De overheid is onduidelijk hierover dus het zal allemaal wel. Ik zie het soms voorbij komen op social media, maar het raakt je niet persoonlijk".
- Milou (38): "Ik zet me actief in tegen de klimaatcrisis. Maar ik neig soms naar afhaken, want de wetenschap wordt niet serieus genomen en de politiek is slap en is alleen maar bezig met de eerstvolgende verkiezingen".

Aanbevelingen

Het onderzoek is een inventarisatie van denkbeelden en opvattingen geweest; een poging om klimaat en klimaattransitie door de ogen van verschillende groepen in de samenleving te beschrijven. Dat vraagt uiteraard om verder onderzoek. De samenleving heeft weer andere impulsen gekregen na de laatste verkiezingen en het is interessant om de komende tijd een vinger aan de pols te houden over hoe de opvattingen over het klimaat zich ontwikkelen. Ook onder doelgroepen die we nu nog niet expliciet hebben meegenomen. Toch kunnen we in zijn algemeenheid wel aanbevelingen doen voor aanvullende positieve interventies:

- Bied ondersteuning
 - Erken de mix van emoties in de samenleving, zonder het met de inhoud eens te hoeven zijn.

- Stimuleer actieve dialoog over de toekomst en de gevolgen van klimaatverandering. Focus daarbij op concreet handelingsperspectief (voetafdruk én handafdruk).
- Geef informatie
 - Zorg dat (overheids)maatregelen eenduidig, eerlijk en rechtvaardig zijn. Besteed veel aandacht aan communicatie (in beeld, woord en geluid).
 - Zorg dat wetenschappelijke kennis toegankelijk en begrijpelijk is voor alle doelgroepen
- Inspireer
 - Breng inspirerende praktijkvoorbeelden en herkenbare mensen in beeld als voorlopers richting de toekomst.
 - Presenteer een duidelijke visie op een aantrekkelijke toekomst en fijne leefomgeving voor iedereen. Maak het concreet, hoe ziet het leven van de verschillende persona's er in de toekomst uit (in beeld 'een dag uit het leven van ... in 2040').

1. Inleiding, doel en opzet onderzoek

Het Nationaal klimaat Platform (NKP) heeft zich ten aanzien van de klimaattransitie in Nederland ten doel gesteld te 'verbinden en versnellen'. In het kader daarvan is een drietal onderzoeken gestart in de zomer van 2023 om geluiden uit de samenleving op te halen over welke perspectieven er leven onder Nederlanders over klimaat en de klimaattransitie. Als onderdeel daarvan is Stichting KlimaatGesprekken gevraagd om een 'civil science' onderzoek uit te voeren onder de doelgroep 'afgehaakten' op de klimaattransitie. Wie zijn dat en waarom zijn ze afgehaakt?

Stichting KlimaatGesprekken, voortgekomen uit Carbon Conversations in het Verenigd Koninkrijk, is een snel groeiende organisatie in het maatschappelijk middenveld, gespecialiseerd in coaching en klimaatpsychologie. Sinds de oprichting in 2016 zijn er al meer dan 500 klimaatcoaches opgeleid die actief zijn als gespreksleider, coach of trainer in huiskamer settings en in organisaties en bedrijven om mensen te ondersteunen in het maken van verduurzamingsstappen. Voor het onderzoek van het NKP heeft een team van ruim 20 ervaren klimaatcoaches in de maanden juli tot en met december 80 halfgestructureerde (klimaat)gesprekken gevoerd. Op basis van de vraag is de doelgroep breed gekozen: van uitgesproken critici ten aanzien van de klimaattransitie, tot 'ik heb daar geen tijd of ruimte voor' tot 'ik ben daar gewoon niet zo mee bezig'.

Doel van het onderzoek was ontdekken/in kaart brengen wie de 'afgehaakten' zijn en wat hun beweegredenen, perspectieven, emoties en gedachten zijn bij het 'niet aangehaakt zijn bij de klimaattransitie'. We hebben geprobeerd de klimaattransitie in brede zin door hun ogen te beschrijven en te begrijpen. Coaches van KlimaatGesprekken zijn gespecialiseerd in het voeren van een open gesprek zonder oordeel, waarbij zo veel mogelijk het perspectief van de ander onderzocht en uitgelicht wordt. Eén van de uitgangspunten van de methodiek is dat mensen best willen veranderen, maar niet veranderd willen worden. 'Deep listening' en 'motiverende gespreksvoering' zijn technieken die helpen om het perspectief van de ander volledig tot zijn recht te laten komen. Van daaruit is het mogelijk om de ander zelf eventuele veranderstappen te laten formuleren.

Voor dit onderzoek was vooral het in beeld brengen van de perspectieven van belang, maar we hebben ook kunnen constateren dat het voeren van het gesprek op deze manier ook positieve effecten heeft gehad op de veranderbereidheid van respondenten, ofwel een beweging richting 'aanhaken'.

Op basis van de eerste onderzoeksresultaten is de doelgroep herdefinieerd naar '*niet aangehaakt zijn bij de aanpak en communicatiestijl van de overheid met betrekking tot klimaat en de klimaattransitie*'. Uit het onderzoek bleek al gauw dat niet aangehaakt zijn bij de klimaattransitie NIET inhoudt dat mensen zich geen zorgen maken of het onderwerp niet belangrijk vinden. Er zijn duidelijk andere beweegredenen voor het niet, nog niet, of niet meer aangehaakt zijn.

Het is interessant om te onderzoeken op welke manier dit onderzoek het komend jaar nog verder uitgebreid zou kunnen worden, bijvoorbeeld in de vorm van een 'monitor op de samenleving'. Nederland heeft na de laatste verkiezingen weer nieuwe impulsen gekregen

en het is interessant om de komende tijd een vinger aan de pols te houden over hoe de opvattingen over het klimaat zich ontwikkelen. Ook onder doelgroepen die we nu nog niet expliciet hebben meegenomen.

In dit rapport beschrijven we onze bevindingen tot nu toe. We hechten er wel belang aan om in dit stadium helder te zijn over de populairwetenschappelijke status ervan. We hebben in dit rapport bewust niet een volledig wetenschappelijke verantwoording opgenomen, aangezien we het onderzoek zelf als een eerste verkenning beschouwen en in dit stadium omwille van de leesbaarheid gekozen hebben voor een meer populairwetenschappelijke schrijfstijl. Dat betekent onder andere dat we niet volledig zijn in bronvermeldingen en onze eerste duidingen vooral als tentatief presenteren. In de onderzoeksaanpak hebben we ons gebaseerd op kwalitatieve onderzoeksstrategieën zoals actie-onderzoek en Design Thinking. Het valt buiten de scope van onze opdracht en dit rapport om daar dieper op in te gaan. Indien gewenst geven we uiteraard graag nadere toelichting over de onderzoeksaanpak.

Uit het onderzoek blijken vier subgroepen zichtbaar te worden, die we hebben vertaald naar vier persona's; stereotypen gebaseerd op houdingen en denkwijzen ten aanzien van de klimaattransitie en de overheid. Allen 'afgehaakt', of met risico op afhaken, en allen met hun specifieke eigen redenen. Daarnaast worden er ook over de hele populatie heen gedeelde opvattingen en worstelingen van de respondenten zichtbaar. We beschrijven de resultaten in termen van algemene, gedeelde opvattingen, in specifieke termen voor de vier persona's en vervolgens in meetresultaten in de vorm van enkele statistieken. Met behulp van kwalitatieve analyse kunnen we op sommige onderwerpen een statistisch beeld schetsen, wat weer aanvullende inzichten geeft over hoe vaak bijvoorbeeld een bepaalde argumentatie gebruikt wordt per persona.

Na de beschrijving van de vier persona's besteden we een hoofdstuk aan duiding en analyse vanuit de klimaatpsychologie en transitiekunde. Dat geeft aanvullende perspectieven op mogelijk dieperliggende beweegredenen en motivaties van mensen.

Vervolgens besteden we een uitgebreid hoofdstuk aan adviezen en aanbevelingen. Dat was niet persé de insteek van het onderzoek, maar het volgt als het ware automatisch uit de bevindingen. Allereerst geven we aanbevelingen specifiek over de persona's, daarna volgen algemenere aanbevelingen voor de overheid.

We sluiten af met een korte vooruitblik op de mogelijkheden voor vervolgprojecten.

In de bijlage geven we nog een statisch overzicht van de representativiteit van de door ons geïnterviewde populatie ten opzichte van Nederland. Verder presenteren we de vier persona's in postervorm en gaan we dieper in op sommige theorieën gebruikt in hoofdstuk 3.

2. Resultaten

In deze rapportage zijn de onderzoeksresultaten gebaseerd op 80 interviews. De respondenten voldeden volgens zichzelf aan de omschrijving dat ze: 'niet zoveel met het onderwerp klimaatverandering hebben of er kritisch instaan'. Er is voor dit onderzoek niet specifiek gelet op andere criteria, maar er is wel geprobeerd een spreiding te krijgen in een aantal algemene kenmerken zoals gender, leeftijd en opleidingsniveau. In Bijlage 1 staat meer over in hoeverre de respondenten wat dit betreft een afspiegeling van de samenleving vormen. In vervolgonderzoek kunnen ook andere criteria specifiek onderzocht worden, zoals bijvoorbeeld het stemgedrag.

Zoals gezegd komen uit het onderzoek vier subgroepen of 'typen' naar voren die we hebben vertaald naar vier persona's. Tussen de persona's zijn verschillen zichtbaar wat betreft bijvoorbeeld redenen waarom mensen niet aangehaakt zijn, en wat wellicht kan helpen om ze wel te bereiken/aan te laten haken. In dit hoofdstuk beschrijven we eerst de algemene conclusies, die voor alle persona's opgaan. Daarna presenteren we de vier persona's en beschrijven we meer specifiek welke denkbeelden en opvattingen er per persona zichtbaar worden. We sluiten het hoofdstuk af met statistische representaties van enkele denkbeelden en uitspraken.

2.1 Resultaten gehele onderzoekspopulatie

In zijn algemeenheid zijn er over de gehele onderzoekspopulatie enkele conclusies te trekken:

- Het gesprek wordt vaak als zeer positief ervaren. Gemiddeld krijgt het gesprek een 7. Het geeft inzicht, stof tot nadenken en helpt respondenten om in actie te komen. "Fijn als er eens echt naar je geluisterd wordt. Ik zie nu ook beter wat ik kan doen". Dit illustreert de kracht van het klimaatgesprek als interventiemiddel, voor zowel verbinding als versnelling.
- Op de vraag wie de meeste verantwoordelijkheid draagt in de klimaattransitie, wordt de overheid verreweg het meest (door 2/3 van de respondenten) op 1 gezet.
- Echter: veel mensen geven aan klimaat en/of milieu wel degelijk belangrijk te vinden, maar haken toch af op de aanpak van diezelfde overheid. Ofwel: er is een relatief lage correlatie tussen 'belang hechten aan klimaat' en 'aangehaakt zijn bij de klimaattransitie'. In andere woorden: er is een kloof tussen de zorgen en behoeften van mensen in de samenleving ten aanzien van klimaat en klimaattransitie, en de aanpak en communicatie van de overheid. Die kloof kenmerkt zich door uitspraken als:
 - "Ik snap niet goed wat er nou van mij verwacht wordt en ik weet ook gewoon niet goed wat ik kan doen"
 - "Het gaat niet over mij. Ik voel me niet aangesproken en ik word niet gehoord."
 - "Stimuleringsubsidies komen bij de verkeerde groepen terecht; bij de mensen die het toch al wel kunnen betalen. De gewone man vist achter het net."
 - "Het beleid is verwarrend, tegenstrijdig en voelt vaak oneerlijk."

- “De overheid wekt onvoldoende de indruk deskundig te zijn en te overzien wat écht belangrijk is. Er is geen visie en daardoor geen duidelijke koers”.
- Opvallend is dat veel theoretisch opgeleide mensen, uit de midden- en hogere inkomensklassen, zichzelf ook bestempelen als ‘afhaker’.
- Zelfs, of misschien vooral koplopers in de klimaattransitie lopen het risico af te haken.
- De term ‘klimaattransitie’ wordt, door de overheid maar ook door het NKP zelf, vaak nog te veel verengd tot ‘de energietransitie’. Het gaat te weinig over andere domeinen, zoals reizen, consumptie voeding en water, laat staan de samenhang daartussen.
- Veel respondenten hebben behoefte aan goede, objectieve kennis over de materie, en ook de samenhang van de onderwerpen. (De hele olifant in beeld). Maar ze weten vaak niet goed waar ze die kennis zouden moeten opdoen en geven aan dat in elk geval ook niet van de overheid te krijgen. Media worden daarnaast niet altijd vertrouwd, en mensen blijven dus in hun ‘bubbel’ hangen om zich te laten informeren. Opvallend was dat bij veel mensen het IPCC onbekend was.
- Alles overziende wordt de overheid verweten weinig visie of eenduidige doelstellingen te hebben op het gebied van de klimaattransitie. Het beleid komt over als te warrig, de keuzes lijken inconsequent en de communicatie erover dubbelzinnig of op zijn minst onduidelijk.

2.2 Vier persona’s

Na analyse van deze onderzochte populatie zijn er vier persona’s geconstrueerd; stereotypen gebaseerd op houdingen en denkwijzen ten aanzien van de klimaattransitie en de overheid. Uiteraard blijft het een eerste grove indeling, gebaseerd op een onderzoekspopulatie van 80 respondenten. Uitgebreider onderzoek is nodig om de persona’s nog verder te bevestigen en wellicht aan te vullen met meer specifieke doelgroepen. Een analyse van de representativiteit van de doelgroep is in bijlage 1 beschreven. Voor nu geven we de resultaten weer van de tot nu toe gedefinieerde persona’s. Alle vier de persona’s zijn ‘afgehaakt’ of hebben een verhoogd risico op afhaken, en alle vier hebben daarbij hun eigen redenen.

Dit zijn ze:

Willem (55): "Beetje onzin allemaal. De menselijke invloed op het klimaat is minimaal. Er zit iets anders achter. Klimaat is gewoon een verdienmodel".

Anna (28): "Ik wil zo graag dat we er allemaal voor gaan, maar ik voel me machteloos tegenover al dat gebla bla".

Ton (42): "De overheid is onduidelijk hierover dus het zal allemaal wel. Ik zie het soms voorbij komen op social media, maar het raakt je niet persoonlijk".

Milou (38): "Ik zet me actief in tegen de klimaatcrisis. Maar ik neig naar afhaken, want de wetenschap wordt niet serieus genomen en de politiek is slap en is alleen maar bezig met de eerstvolgende verkiezingen".

In het volgende deel stellen we ze nader voor. Hierbij zoomen we in op typerende kenmerken, uitspraken en worstelingen. Ook hebben we per persona een woordenwolk gemaakt, met daarin de meest voorkomende woorden. De uitspraken en woordenwolken komen direct uit de interviews die bijdroegen aan de vorming van de persona's.

2.2.1 Willem

(18,3 % van de onderzoeksgroep)

Leeftijd: 55. Partner: Judith (52). Kinderen: Ciska (21) en Jeroen (18) die beide nog thuis wonen.

Willem heeft een bouwbedrijf, en bezit een diesel bedrijfsbusje. Judith is huisvrouw en heeft sinds 2 jaar een nagelsalon aan huis. Ze wonen in Amstelveen in een koopwoning (2 onder 1 kap) en hebben sinds 5 jaar een geheel zelf opgeknapte vakantiewoning ergens in de Betuwe. Rechtspolitek georiënteerd. Willem is iemand die maatregelen en informatie in het kader van klimaat allemaal overdreven vindt. Hij ziet het belang niet van een 'klimaattransitie'. Hij ziet wel dat er goed geld te verdienen is met verduurzaming van woningen en de handel in zonnepanelen. Maar dat is gewoon de economie. Het lijkt er ook op dat vooral dat geld verdienen achter al het gedoe over 'het klimaat' zit..

Typerende uitspraken van Willem:

- Klimaatverandering is een natuurlijk proces waar wij geen invloed op hebben. Dus laten we er vooral niet te veel geld aan besteden. En het is toch wel lekker dat het wat warmer wordt?
- Ik maak me wel eens zorgen over het milieu. Al dat plastic overall is slecht. En dat we met zo veel toeristen onze natuur vertrappen is ook niet goed.
- De overheid loopt aan de leidband van Europa en legt de rekening bij ons neer. Ze leggen je van alles op, maar je hoort nooit eens excuses voor alle leugens en fouten.
- Ik vind dat een sturende vraag: wie heeft er verantwoordelijkheid? Die vraag klopt niet.
- Je ruikt gewoon dat sommigen veel geld gaan verdienen en anderen moeten betalen.
- Je hoort de hele tijd tegenstrijdige berichten. Ook in de media. En als ze het zo belangrijk vinden waarom mikken ze dan niet gewoon op kernenergie? Wat zit daar achter?
- Je zag het al met corona: dat klopte gewoon niet. Maar een excuus, ho maar. Ze maken je gewoon bang en je wordt betutteld. Er wordt je iets opgedrongen en het is totaal niet op de werkelijkheid gebaseerd.

Willem worstelt met:

- Dat hij zich niet goed gezien en gehoord voelt door de overheid.
- Wantrouwen. Omdat de overheid zo'n thema als 'klimaattransitie' wel eens zou kunnen gebruiken om over zijn rug hun verborgen doelen te willen halen. Zoals meer controle. En gewoon veel geld verdienen. 'Iemand wordt hier rijk van'.
- De complexiteit en ontoegankelijkheid van klimaatverandering en waar goede informatie te vinden; de waarheid. Waarom worden mensen als Maurice de Hond en Leon de Winter de mond gesnoerd? Waarom hoor je in de mainstream media 'nooit' de tegengeluiden?
- Discussies met zijn dochter. Die is veel te links, maar misschien zit er toch wel wat in wat ze zegt.

2.2.2 Anna

(27,1% van de onderzoeksgroep)

Leeftijd: 28. Alleenstaand. Anna woont in een studio in Nijmegen, sociale huurwoning.

Anna is net afgestudeerd als sociaal geograaf en werkt momenteel als winkelmedewerker in de EcoPlaza. Anna doet er heel veel aan om haar eigen ecologische voetafdruk zo klein mogelijk te maken. Ze vliegt niet, heeft haar verwarming laag staan, eet geen vlees en koopt eigenlijk alleen tweedehands spullen. Maar ze vindt dat de overheid en de rest van de samenleving te weinig doen en weet niet hoe ze haar invloed zou kunnen vergroten. Ze voelt zich machteloos en ziet het vaak eigenlijk niet meer zitten. Als het al over klimaat gaat dan wordt daar altijd alleen maar de energietransitie mee bedoeld, en daar heeft ze niks mee. Dat gaat niet over haar.

Typerende uitspraken voor Anna:

- Het klimaat en onze leefomgeving is het belangrijkste thema, maar ik zie het de overheid nauwelijks serieus nemen.
- Ik zit niet in een positie dat ik invloed uit kan oefenen, dus ik voel me machteloos.
- Klimaatconferenties zijn groot en complex en ze praten, praten, praten, maar doen niks.
- Ik heb al 10 jaar niet in een vliegtuig gezeten en probeer zo min mogelijk te consumeren.
- Nieuws mijd ik. Ik ga dat niet lezen. Ik word daar alleen maar ongelukkig van en gestrest.
- Iedereen heeft verantwoordelijkheid. Ik zie dat niet hiërarchisch.
- Ik voel me niet zo aangehaakt omdat klimaattransitie vaak gaat over 'groene groei' en daar ben ik het niet mee eens. Er bestaat niet zoiets als groene groei.
- Bedrijven krijgen ruim baan om te vervuilen.
- Het is lastig om op de hoogte te zijn van dit onderwerp als je te druk bent met bestaanszekerheid.
- Ik denk dat het niet meer te stoppen is.
- Niet iedereen heeft diepe zakken, niet iedereen kan een elektrische auto kopen.

Anna worstelt met:

- Het gevoel dat ze geen invloed heeft. Ze voelt zich machteloos.
- Klimaatdepressie/ eco-emoities
- Frustratie over dat de transitie veel te langzaam gaat.
- Het feit dat de overheid er niet voor haar lijkt te zijn, maar vooral voor de grote bedrijven en voor het geld.
- Mensen in haar omgeving die de ernst van klimaatverandering niet in lijken te zien. Hierdoor ervaart ze ook een verlies van verbinding.
- Anderen die haar zien als hypocriet, omdat ze niet alles perfect doet.
- Verdriet en woede over het verlies van natuur en biodiversiteit.
- Angst over de toekomst.
- De vraag of ze kinderen zal krijgen. Gezien de staat van de wereld lijkt het haar beter om dit niet te doen, terwijl ze wel een kindwens heeft.
- Schuldgevoel over dat ze soms iets nieuws koopt, of af en toe toch een auto moet gebruiken.

2.2.3 Ton

(44,9% van de onderzoeksgroep)

Leeftijd: 38. Partner: Birgit (39). Kinderen: Juliette (9) en Stefan (11).

Ton woont met zijn gezin in een huurhuis in Capelle aan den IJssel, werkt fulltime en forenst met de auto. Hij zit lekker in het leven en is in het weekend druk met sport. Hij leest weinig boeken, wel de krant. Hij kijkt naar actualiteiten- en praatprogramma's, naar series, films en sport. Hij volgt de overheid via de media en is politiek rechts van het midden georiënteerd. Ton vindt dat je het leven niet te zwaar moet nemen. Hij kan gemakkelijk relativeren en houdt van gezelligheid. De sociale norm is 'wijk niet af, doe mee'.

Typerende uitspraken van Ton:

- Je wordt er continu mee geconfronteerd maar je zit veilig in je huis dus het raakt je niet persoonlijk.
- Ik ben eigenlijk niet zo bezig met de berichtgeving rond klimaatverandering. Ik zie de dingen op social media voorbijkomen en op het tv nieuws. Meestal is dat een negatief bericht, het gaat altijd slecht. Dan vermijd ik het.
- Klimaatwetenschappers of wetenschappelijke rapporten volg ik niet.
- De overheid heeft de grootste verantwoordelijkheid, die moet programma's maken waar burgers zich aan kunnen houden, een duwtje in de rug. En de overheid kan regels en wetten voor bedrijven opstellen.
- Ik wil best wat doen voor het klimaat, maar het moet allemaal niet te duur gaan worden. Het geld is voor mij steeds een belangrijk argument om iets wel of niet te doen.
- Ik denk dat het wel goed komt, hoe dan ook, uiteindelijk met het klimaat.
- Je hoort af en toe geluiden dat het allemaal toch veel erger is dan we met zijn allen dachten. Dus ja, dan vind ik dat er meer moet worden gedaan vanuit de overheid.
- Ik word nergens bij betrokken en ik mis informatie: wat moet ik nou doen? De overheid heeft geen duidelijke koers waar ze zich aan houdt. En grote bedrijven mogen van alles en krijgen alle voordelen, terwijl de burger mag betalen.
- Ik hou het verder een beetje van me af, omdat je het jezelf ook niet te moeilijk moet maken in het leven.

2.2.4 Milou

(13,5% van de onderzoeksgroep)

Leeftijd: 38. Partner: Jaap (43). Kinderen: Robin (7) en Nina (4).

Milou woont met haar gezin in een rijtjeshuis in Amersfoort. Ze is bewust en actief bezig haar eigen voetafdruk te verkleinen. Het is een koophuis en ze hebben het al een heel eind verduurzaamd: van label F naar B. Ze reist vooral met het OV, is academisch opgeleid, maatschappelijk actief en links politiek georiënteerd. Ze woont in de stad en werkt in deeltijd als muziekdocent op een middelbare school. Haar vrije tijd besteedt ze aan cultuur en natuur: ze leest boeken, kijkt documentaires, luistert muziek en wandelt en fietst graag met haar gezin. Milou staat (licht) zorgelijk in het leven. Ze ervaart redelijk snel stress of spanning. Ze is empathisch, zeer betrokken en heeft een genuanceerde mening, hoewel ze over de media een duidelijk kritisch oordeel heeft. Milou is zeer betrokken bij de klimaattransitie, maar neigt af en toe naar afhaken, want het gaat allemaal te langzaam en te vaag.

Typerende uitspraken van Milou:

- De beeldvorming van de klimaattransitie is vooral negatief. Ik denk dat dat vooral door de media komt.
- De media zijn vaak te oppervlakkig in hun berichtgeving. Er worden vanuit mediagenieke oneliners halve onwaarheden verkondigd.
- Als de overheid mij een maatregel of initiatief voorlegt, vind ik dat goed.
- Bij klimaatverandering denk ik als eerste aan klimaatverandering door menselijk ingrijpen.
- Het zou mooi zijn om als mensen meer het gesprek aan te gaan met andersdenkenden, en ook als politici meer het land in zouden gaan en face to face contact hebben met groepen die het hardst geraakt worden door klimaatbeleid of daar tegen zijn.
- Ik zou een CO₂ pas invoeren: bij het kopen van producten zit daar een CO₂ prijskaartje aan, ieder persoon (op de wereld) heeft een limiet per jaar, je mag als je minder uitstoot dat verhandelen met anderen, dan krijgt de persoon die het verkoopt daar geld voor en zo kan het ook van toegevoegde waarde zijn voor mensen met minder geld/mensen in armere landen.

- In de politiek mis ik een visie en dat uitvoeren, het blijft vooral in termen hangen – en niet in plannen.
- Ik vind dat politieke partijen heel erg praten naar de mond van hun electoraat in plaats van een visie hebben en actie ondernemen gebaseerd op de feiten. En dat is misschien niet leuk. Op het moment dat je een goed plan hebt, kan je mensen mee krijgen als politieke partijen.

Milou worstelt met:

- De media.
- Gebrek aan urgentie, visie en duidelijke doelstellingen vanuit de overheid.
- Het feit dat economische korte termijn belangen boven het lange termijn welzijn van de bevolking wordt gesteld.
- De berichtgeving in de media, die mensen er vooral op wijst wat er allemaal verkeerd gaat.
- Collega's die met hun ogen beginnen te rollen zodra ze het woord duurzaamheid laat vallen.
- Collega's die zeggen dat ze duurzaamheid ook belangrijk vinden, maar haar vervolgens niet helpen met het uitvoeren van haar plannen.
- Het feit dat ze maar 2 uur per week betaald krijgt om aan duurzaamheid te werken, terwijl ze er minstens 8 uur per week aan besteed.
- Het feit dat er maar 24 uur in een dag zitten. Het liefst zou ze veel harder werken aan de transitie, maar ze merkt dat ze ook rust nodig heeft. Vaak vindt ze het lastig om die rust ook te pakken, want er is nog zoveel te doen.
- Vragen van haar kinderen over waarom zij niet met het vliegtuig op vakantie gaan en hun vriendjes wel.

2.3 Vergelijking van de persona's in statistieken

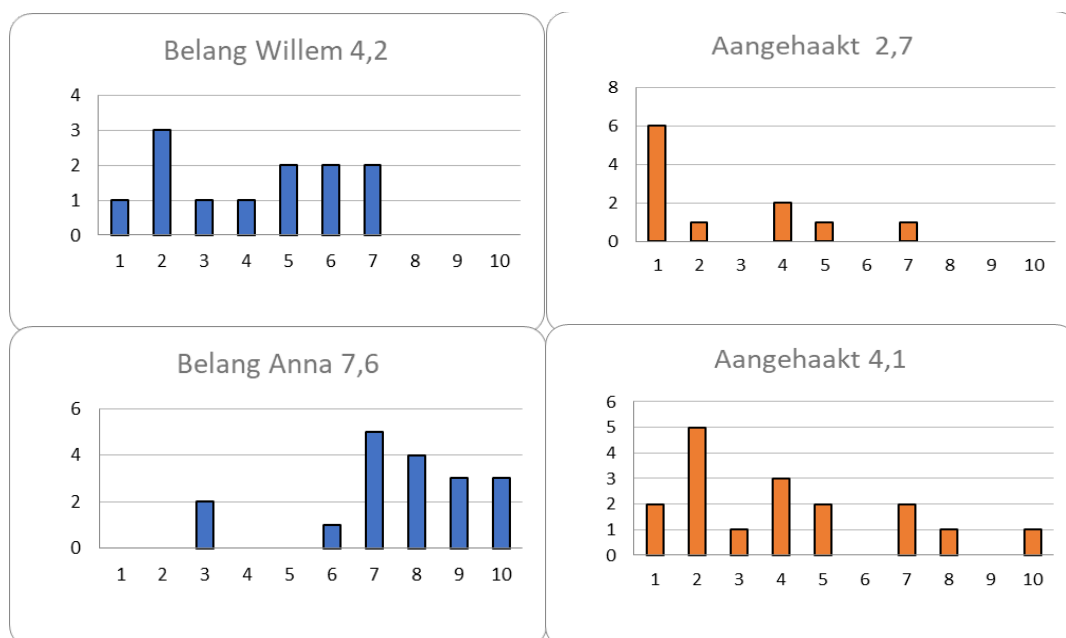
De meeste respondenten zijn in de verschillende persona's gecategoriseerd. Hiervoor gebruikten we zowel hun scores op bepaalde vragen als de uitspraken die ze deden. We hebben de persona's vergeleken op een aantal uitspraken en opvattingen van de respondenten binnen deze groep, en in deze paragraaf presenteren we die aan de hand van enkele statistieken.

2.3.1 Samenhang tussen klimaat belangrijk vinden en zich aangehaakt voelen

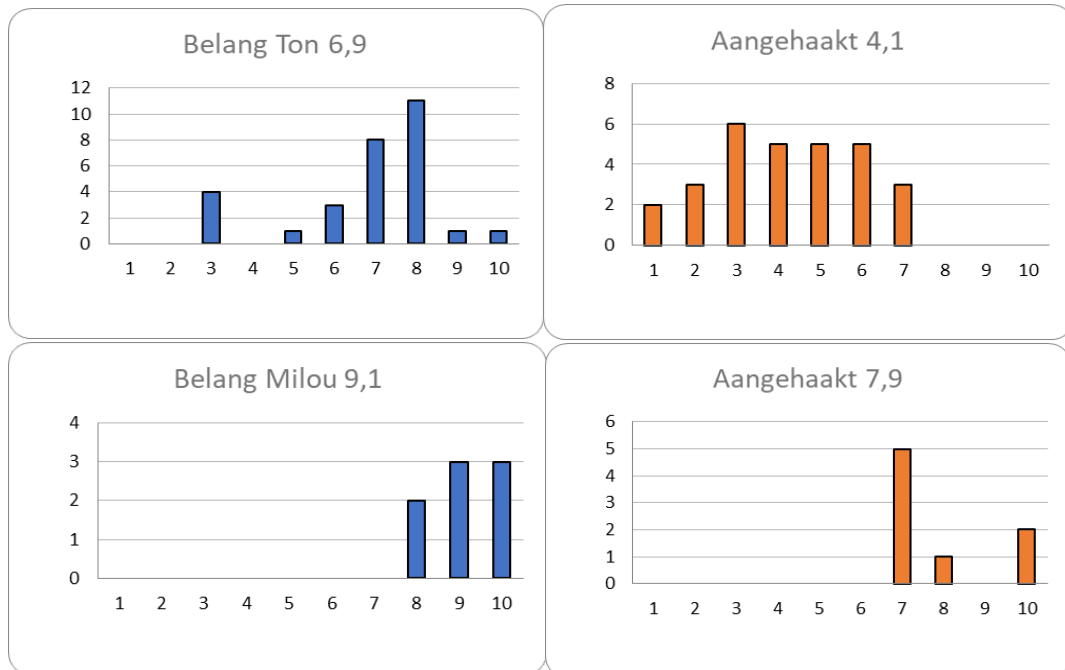
Aan het begin van de interviews werd respondenten gevraagd zichzelf te scoren op de volgende twee vragen:

- Hoe belangrijk is het onderwerp klimaatverandering voor jou op een schaal van 1 – 10?
Niet belangrijk 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Heel erg belangrijk
- Als je kijkt naar overheidsbeleid over klimaat: op een schaal van 1 – 10, waar zou jij jezelf zetten op de lijn van betrokkenheid/ aangehaakt zijn?
Niet betrokken/aangehaakt 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Heel erg

In figuur 2.3.1 kun je zien hoeveel personen binnen de verschillende persona's een bepaalde score gaven. Bij Willem bijvoorbeeld gaven 3 mensen het belang van klimaatverandering een score van 2 en scoorden 6 mensen zichzelf op een 1 voor hoe aangehaakt ze zijn.

Figuur 2.3.1 Belang (links) en gevoel van aangehaakt zijn (rechts) per persona

Figuur 2.3.1 (vervolg)

Wat opvalt is dat Willem zowel het laagst scoort op het belang van klimaatverandering als op de mate van aangehaakt zijn. Milou scoort in beide gevallen het hoogst. Er zit bij zowel Willem als Milou veel overlap tussen belang en de mate van aangehaakt zijn. Anna en Ton laten zien dat het belang inzien van de klimaatcrisis, niet automatisch betekent dat je aangehaakt bent op het transitiebeleid van de overheid. Hier hebben beide persona's verschillende redenen voor. Bij Anna geldt soms dat het belang meer inzien er juist voor zorgt dat ze minder aangehaakt is. Bij Ton is hier niet echt een patroon in te ontdekken.

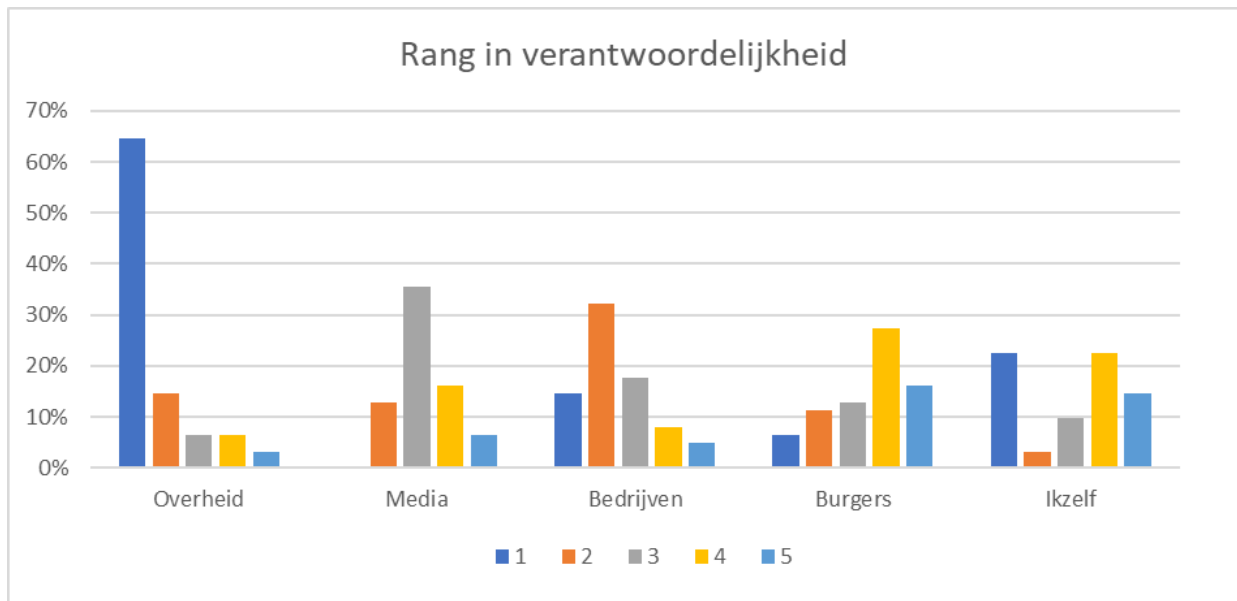
2.3.2 Verantwoordelijkheidsverdeling

Halverwege het interview werd respondenten de volgende vraag gesteld:

Zet de volgende groepen op volgorde van verantwoordelijkheid om in actie te komen tegen klimaatverandering:

- a) Burgers
- b) De Overheid
- c) Bedrijven
- d) De media
- e) Ikzelf

Figuur 2.3.2 laat zien welk percentage van de respondenten een item op een bepaalde plek zette. 65% plaatste de overheid bijvoorbeeld op plek 1 en ongeveer 15% plaatste de overheid op plek 2. Ongeveer 35 % plaatste de media op plek 3, iets meer dan 30 % plaatste bedrijven op plek 2, etc.

Figuur 2.3.2 Rang in verantwoordelijkheid (1-5) voor verschillende actoren

Conclusies:

- 65% vindt dat de overheid de grootste verantwoordelijkheid heeft en meer zou moeten doen;
- Bedrijven staan vaak op de tweede plaats;
- Media vaak op 3;
- De plek van de eigen verantwoordelijkheid van burgers en 'ikzelf' is sterk verdeeld.

Ook hebben we dit uitgesplitst per persona. Hierin zagen we geen noemenswaardige verschillen.

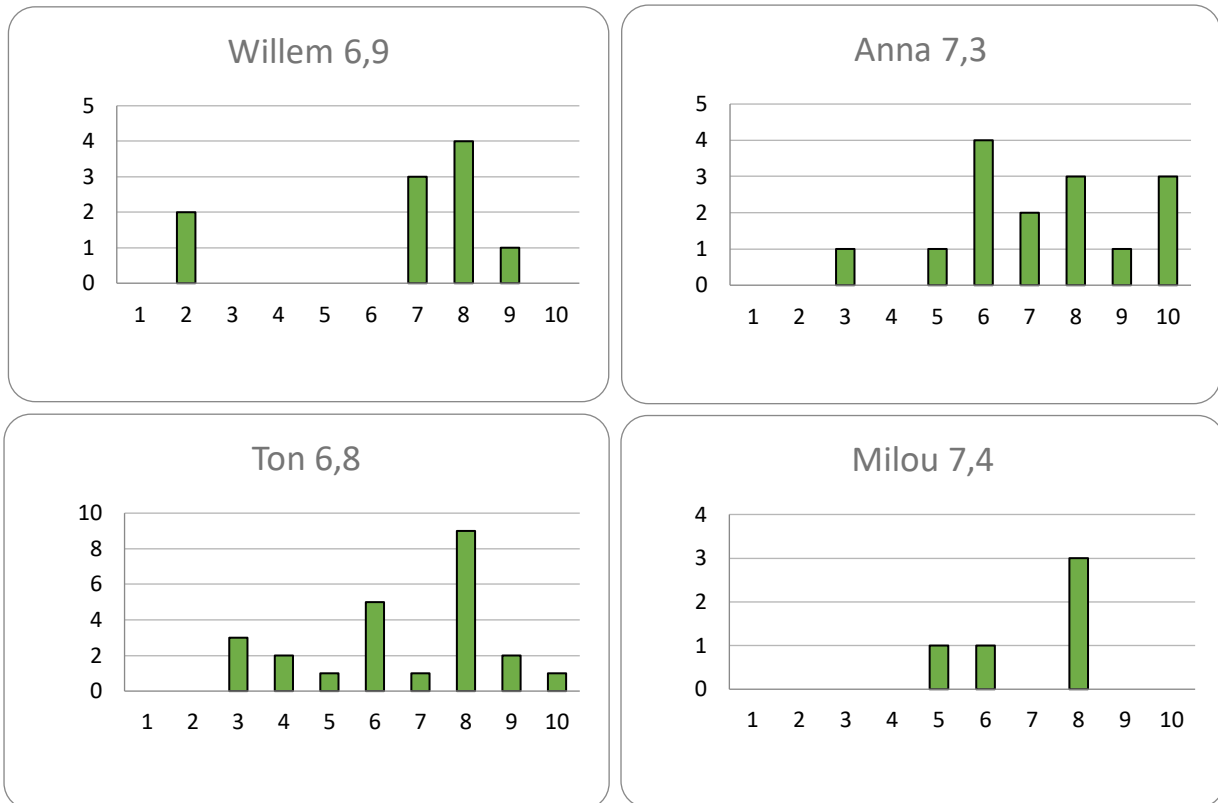
2.3.3 Beoordeling van het gesprek

Aan het eind van elk interview stelden we de volgende vraag:

Geef een rapportcijfer aan dit gesprek: in hoeverre was het voor jou waardevol?

Voegt niks toe 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Zeer waardevol

We vroegen ook door op redenen waarom dat cijfer gegeven wordt. Het gemiddelde cijfer is een 7,0. In figuur 2.3.3 wordt weergegeven hoeveel respondenten binnen een persona een bepaalde waarde aan het gesprek gaven. Bij Anna gaven bijvoorbeeld 3 mensen het gesprek een 8. Het getal achter de naam is het gemiddelde cijfer per persona.

Figuur 2.3.3 (Gemiddelde) waardering van het gesprek per persona

De conclusie is dat het gesprek zelf bijna altijd als (zeer) waardevol wordt ervaren, ook als de respondent aangeeft eigenlijk niks nieuws te hebben gehoord of niet van mening te zijn veranderd. Het feit dat er tijd en aandacht is genomen om een echt gesprek te hebben over het onderwerp klimaat en klimaattransitie, waarbij nou eens echt geluisterd werd en ruimte was voor ambivalentie en twijfels, is op zichzelf een middel gebleken om contact te maken en mensen (hernieuwd) te interesseren voor het onderwerp. Veel respondenten gaven aan dat hun motivatie na het gesprek flink was toegenomen om eventuele stappen te zetten om de eigen voetafdruk te gaan verlagen maar ook om meer in het onderwerp te duiken en er met anderen over te gaan praten. Bij KlimaatGesprekken noemen we dit het 'vergroten van je handafdruk': door uit te dragen dat je stappen zet om je eigen voetafdruk te verlagen en dat je het belangrijk vindt om hier iets aan te doen, kun je anderen ook inspireren om hiermee aan de slag te gaan.

Ofwel dit gesprek leidt niet alleen tot gedragsverandering van de respondent, maar leidt soms ook tot een 'waterrimpeleffect' waarbij anderen ook beïnvloed worden. Het klimaatgesprek toont zich daarmee een relevant interventiemiddel in verbinden en versnellen van de klimaattransitie.

3. Duiding – klimaatpsychologie en transitiekunde

In dit hoofdstuk geven we een duiding van wat we bij de respondenten zien en horen aan de hand van enkele inzichten uit de klimaatpsychologie. We hebben in dit rapport bewust niet een volledig wetenschappelijke verantwoording opgenomen, aangezien we het onderzoek zelf als een eerste verkenning beschouwen en in dit stadium omwille van de leesbaarheid gekozen hebben voor een meer populairwetenschappelijke schrijfstijl. Wat niet wil zeggen dat we geen zinnige duidingen en aanbevelingen kunnen doen die gebaseerd zijn op wetenschappelijke inzichten. Maar dat betekent dat we niet volledig zijn in bronvermeldingen en deze eerste duidingen vooral als tentatief presenteren.

3.1 Verdragende verhalen

Vaak grijpen mensen, vaak onbewust, naar perspectieven en argumentaties die rechtvaardigen waarom ze zelf (nog) niet, of alleen af en toe, in actie komen. Deze heten 'verdragende verhalen' of 'discourses of delay' (Lamb et al, 2020; zie ook bijlage 3). Bij onze respondenten hebben we deze 'verdragende verhalen' terug kunnen zien in de argumenten die ze gebruiken.

Veelvoorkomende 'discourses of delay' zijn:

- Natural proces. Ofwel: Ontkennen dat klimaatverandering door menselijk handelen komt. ("Wij hebben geen invloed op klimaatverandering; dat zijn allemaal natuurlijke processen.")
- Redirect responsibility. Ofwel de verantwoordelijkheid elders leggen. ("En China dan? Laten zij eerste maar eens wat doen.")
- Non transformative solutions. Ofwel het benadrukken van oplossingen die feitelijk marginaal zijn en geen systeemverandering vergen. ("We moeten meer inzetten op kerncentrales.")
- Emphasize the downsides. Ofwel vooral benadrukken wat de nadelen van oplossingen of systeemveranderingen zijn. ("We moeten die bedrijven niks opleggen want dan vertrekken ze naar het buitenland."; "We kunnen niet zonder olie hoor, want dan stort onze samenleving in.")
- Surrender. Ofwel opgeven. Fatalisme. ("We zijn toch al te laat en het doet er allemaal niet meer toe.")

Ook bij onze respondenten hebben we deze 'verdragende verhalen' terug kunnen zien in de argumenten die ze gebruiken. In de figuur hieronder zie je welk percentage binnen een groep en bepaald verdragend verhaal gebruikte. Groep 1 is Willem, groep 2 is Anna, groep 3 is Ton en groep 4 is Milou. Binnen de groep van Willem werd bijvoorbeeld door 77% van de respondenten gezegd dat de mens geen invloed heeft op klimaatverandering (Natural proces). In de groep van Anna werd relatief vaak (69%) geuit dat ze het ondertussen hadden opgegeven (Surrender). De opvallendste resultaten zijn groen gearceerd. De onderste regel

geeft aan hoe vaak het gemiddeld terugkwam onder alle respondenten.

	Redirect responsibility	non-transformative	Empasize downsides	Natural proces	Surrender
1	64%	40%	83%	77%	10%
2	36%	14%	21%	14%	69%
3	29%	11%	5%	11%	40%
4	13%	0%	0%	0%	0%
	35%	16%	28%	25%	30%

Ook waren er andere argumenten die vaak terugkwamen en waar we van tevoren niet naar opzoek waren:

- Wantrouwen in de overheid
- De overheid treuzelt
- Ik ken het beleid niet
- Milieuvervuiling vind ik wel belangrijk
- Het komt door het kapitalisme
- De overheid heeft geen visie
- Het beleid is tegenstrijdig
- Geld is een barrière

In de figuur hieronder zie je hoe vaak deze argumenten terugkwamen bij de verschillende groepen. (1 = Willem, 2 = Anna, 3 = Ton, 4 = Milou)

	Wantrouwen	Treuzelen	Kent beleid niet	Mileu vervuiling	Kapitalisme	Overheid: visie	Beleid tegenstrijdig	Geld barriere
1	64%	20%	10%	67%	20%	10%	20%	23%
2	33%	33%	21%	27%	38%	25%	33%	17%
3	16%	10%	47%	11%	15%	20%	23%	32%
4	0%	13%	13%	13%	13%	25%	0%	25%
	28%	19%	23%	29%	21%	20%	19%	24%

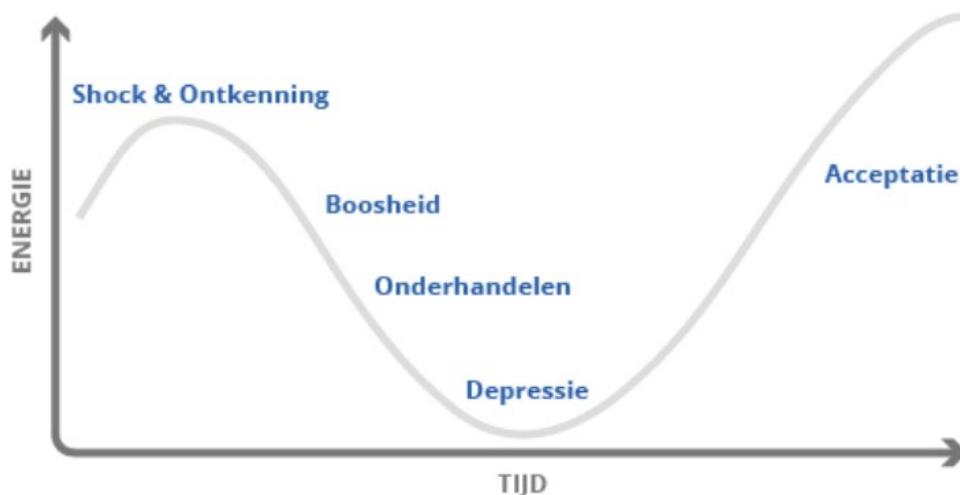
De reden waarom mensen deze vertragende verhalen aan elkaar en zichzelf vertellen is goed te verklaren vanuit de verandercurve van Kübler-Ross.

3.2 De verandercurve van Kübler-Ross

De verandercurve (of rouwcurve) van Kübler-Ross geeft een beeld van de fases waar we doorheen gaan bij grote veranderingen of verlies. In het geval van klimaatverandering is deze curve op beide manieren relevant. De verandercurve is ook bekend als de rouwcurve. De achtergrond van deze theorie is gelegd in de medische wereld. Elisabeth Kübler-Ross was een psychiater, zij was de eerste die emotionele reacties tijdens rouwverwerking beschreef.

In deze curve markeert verandering een soort 'einde' van het oude en vertrouwde, wat dus het begin van de curve inluit. Hierna volgen allerlei stadia van 'verkenning van de nieuwe situatie', waarna na verloop van tijd ruimte ontstaat voor een 'nieuw begin'. Het geheel kan gezien worden als een soort emotionele 'rollercoaster' (zie figuur 3.2).

Kübler-Ross Change Curve

©2021, Forsa Advies

Figuur 3.2 De verander- of rouwcurve van Kübler-Ross

In grote lijnen doorlopen mensen bij zo'n verandering de fasen schok en ontkenning, frustratie, boosheid, onderhandelen, depressie, experimenteren, accepteren en integreren. De lijn is niet lineair: de emotionele weg is eerst vooral 'omlaag' (richting depressie) en dat is onprettig. Mensen willen dat vermijden. Daarnaast kan er voortdurend weer teruggevallen worden op eerdere fasen.

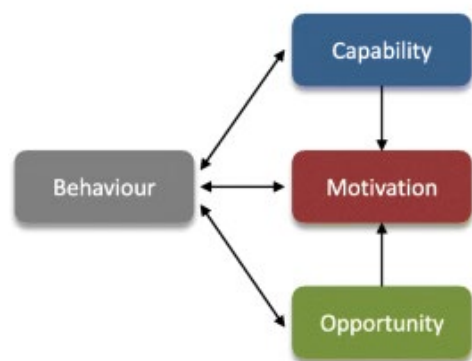
De hoe dan ook aanwezige klimaatcrisis geeft, nadrukkelijk of meer op de achtergrond, gevoelens van onrust en stress. In de samenleving zijn steeds meer mensen die kampen met depressieve gevoelens of andere rechtstreeks door de klimaat- en milieucrisis veroorzaakte reacties. Dit zijn allemaal logische en natuurlijke reacties op verandering en het bijkomende verlies. De meest gezonde aanpak daarvan is vaak om de realiteit onder ogen te komen en de emoties veel aandacht te geven, dus bewust door de hele verandercurve heen gaan. Maar veel mensen zullen ook proberen de negatieve emoties en stressgevoelens uit de weg te gaan of te verminderen. Hier helpen de vertragende verhalen hen bij. In het geval van acute stress of verlies kan ontkenning in eerste instantie een gezonde reactie en heel helpend zijn, het stelt je in staat om de nodige dagelijkse dingen te kunnen blijven doen. Op lange termijn geeft ontkenning echter een risico op vervreemding en zorgt het ervoor dat de klimaatcrisis alleen maar verergerd als we hierdoor niet in beweging komen.

Als we de persona's op de verandercurve plaatsen, zien we dat Willem en ook Ton aan het begin van de curve staan en zich in de eerste fase van schok en ontkenning bevinden. Ton zit ook al iets verder op de curve richting boosheid en onderhandelen. Anna bevindt zich bij depressie en Milou zit regelmatig in het laatste deel: acceptatie.

In de curve 'naar beneden', aan het begin van de rouwcurve, grijpen mensen, vaak onbewust, naar perspectieven en argumentaties die rechtvaardigen waarom ze zelf (nog) niet, of alleen af en toe, in actie komen. Dit zijn de 'vertragende verhalen' of 'discourses of delay' die hierboven beschreven zijn. Gebrek aan eenduidigheid vanuit de maatschappij en gebrek aan duidelijke gedragsalternatieven maken dat mensen als het ware nog makkelijker van deze argumentaties gebruik gaan maken. Mensen zijn gebaat bij veel ondersteuning, informatie en ook inspiratie om niet vast te raken in het begindeel van de curve, maar verder te komen naar de fase van hoop en positieve actie. In het volgende hoofdstukje zullen we dieper ingaan op de drivers die belangrijk zijn voor gedragsverandering.

3.3 Het COM-B model

Vanuit de psychologie is inzichtelijk gemaakt dat mensen voor gedragsverandering ten minste 3 drivers nodig hebben: motivatie (intrinsiek en extrinsiek), een meewerkende omgeving (zowel fysiek (tijd/geld) als cultureel) en capaciteit/ handelingsperspectief (kennis en vaardigheden). Dit model wordt ook wel het COM-B model genoemd (Michie et al, 2011), zie figuur 3.3 en bijlage 3 voor de uitgebreide versie.

Figuur 3.3 Het COM-B model

Intrinsieke motivatie ontstaat onder andere door kennis. Maar te vaak wordt nog gedacht dat kennis van een situatie of crisis alleen voldoende is om mensen in beweging te brengen om hun gedrag te veranderen. Kennis over klimaat en de klimaatcrisis is complex en moeilijk toegankelijk, en mensen zijn geneigd erg selectief om te gaan met informatie (confirmation bias). Dat is op zich al een probleem. Daarnaast is het zo dat mensen lang niet altijd handelen naar kennis (behaviour-knowledge gap). Ofwel: de meeste respondenten geven aan te weten dat er een klimaatcrisis is en zich daar ook zorgen over te maken, maar komen toch niet makkelijk in actie. Weten is niet genoeg; er moet daarnaast:

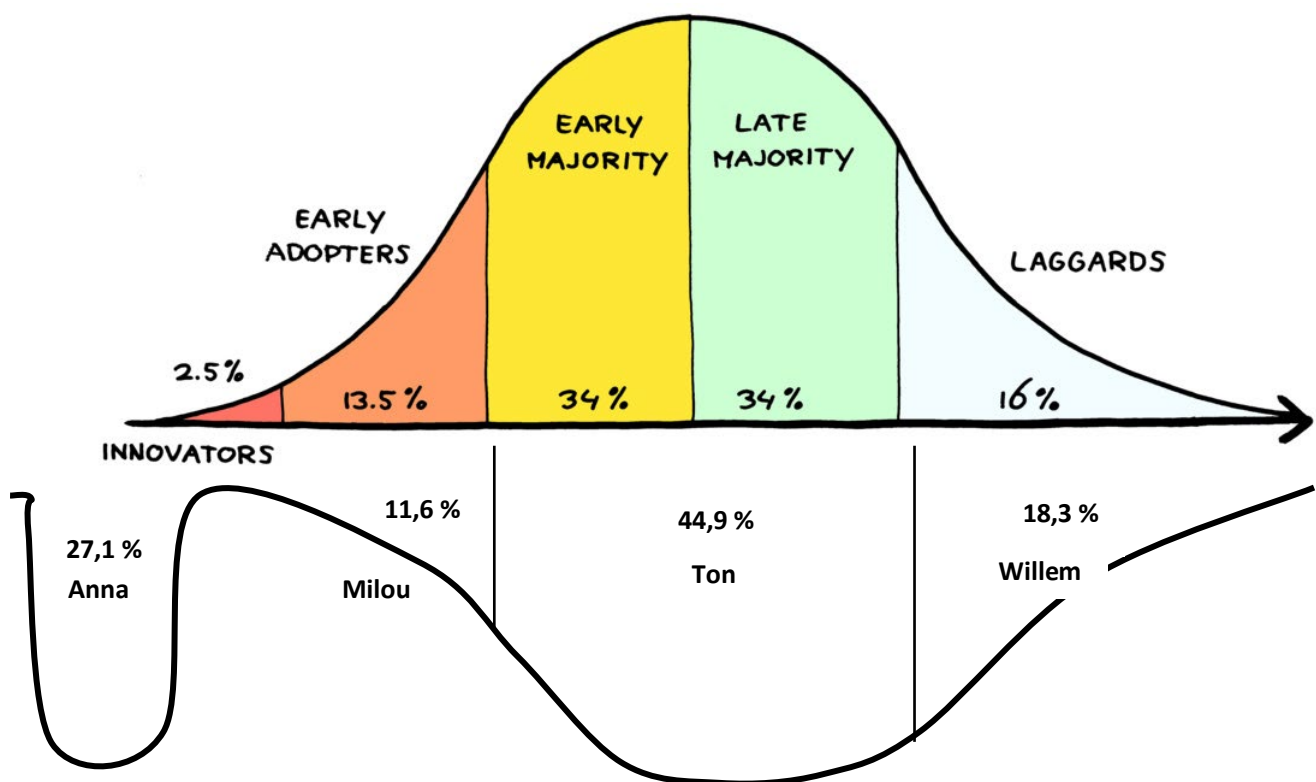
1. voldoende positieve en eenduidige stimulans uit de omgeving komen (overheid, media, bedrijven), en
2. mensen moeten het gevoel hebben dat ze ook echt iets kunnen doen en dat dat ook zin heeft (handelingsperspectief).

Er moeten dus zinvolle en makkelijk toegankelijke gedragsalternatieven zijn, aangeboden in een maatschappelijk systeem waarin duurzaam gedrag logisch is en de norm is. Uit onderzoek blijkt dat veel mensen niet in actie komen en zich ook niet uitspreken over het klimaat omdat ze het gevoel hebben dat ze in de minderheid zijn. Er ontstaat daardoor een

'silent majority' van mensen die zich wel zorgen maken, ook iets willen bijdragen, maar zolang ze geen positieve prikkels uit de samenleving zien zich toch niet uitspreken of in actie komen. Het doorbreken van die stilte is dus wenselijk, en ook de overheid kan daar aan bijdragen.

3.4 Mate van aangehaakt zijn in transformatieperspectief

De mate van aangehaakt zijn van onze persona's is ook in het perspectief van een transformatieproces te bezien. Veranderingen in de samenleving worden niet door iedereen in hetzelfde tempo omarmd, aldus het adoptiemodel van Rogers. Er zijn altijd de eersten: de innovators en de early adopters. Die zijn een voorbeeldfunctie voor de rest. Daarna sluit de early majority aan en daarna volgt de late majority. De laggards zijn de achterblijvers en die volgen als de rest van de samenleving 'om' is. De vier persona's zijn in grote lijnen volgens deze logica in te delen, zie figuur 2.3.4.

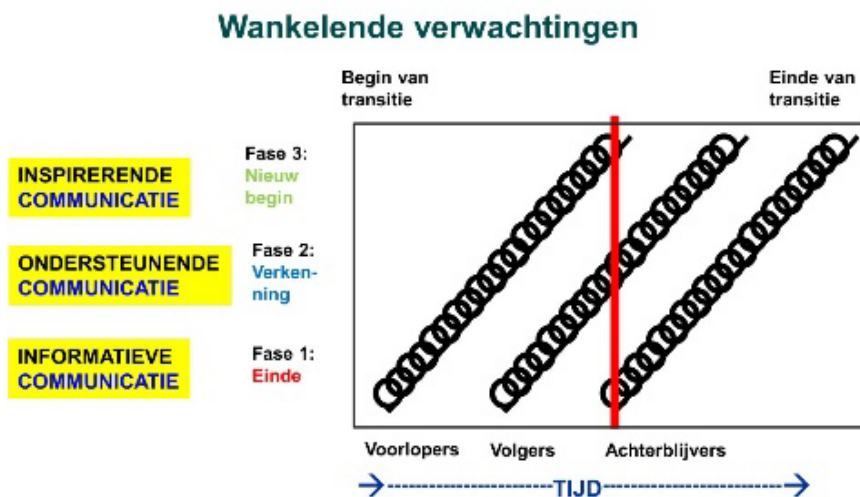

Figuur 3.4

Daarbij moet wel de kanttekening gemaakt worden dat Anna wat haar voetafdruk betreft een innovator is. Wat betreft haar handafdruk, zou ze eerder op gelijke hoogte met Ton komen te staan en neemt Milou de positie van innovators en early adopters in.

3.5 Communicatie voor verschillende fases in de persoonlijke transitie

De curve van Kübler-Ross kan ook gezien worden als een persoonlijk transitie-model, met daarin de verschillende fases waar iemand doorheen gaat bij een verandering. Afhankelijk van de fase waarin iemand zich bevindt, is er behoefte aan verschillende vormen van communicatie. Figuur 3.5 laat zien dat verschillende groepen in de samenleving verschillende behoeftes hebben door de fase van de transformatie waarin zij zich bevinden.

Figuur 3.5

De voorlopers (innovators, early adaptors) bevinden zich vaak al in fase 3: nieuw begin. Zij zijn gebaad bij inspirerende communicatie. De volgers (early majority, late majority) zitten vaak in fase 2: verkenning. Deze groep is gebaad bij ondersteunende communicatie. De achterblijvers (laggards) bevinden zich vaak nog in de eerste fase van ontkenning. Zij zijn gebaad bij informatieve communicatie. Dit verschil in behoefte aan communicatie vinden wij ook terug bij de persona's in ons onderzoek. Hieraan zal in hoofdstuk 4 aanbevelingen meer aandacht worden besteedt.

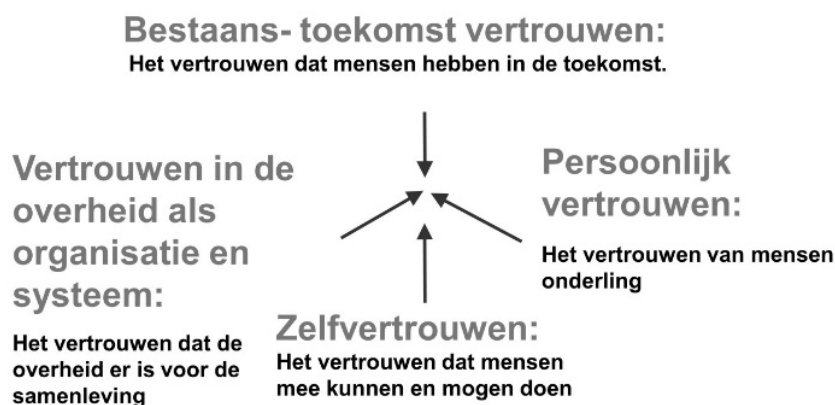
Het is belangrijk om te beseffen dat actoren zoals de overheid ook onderdeel zijn van dit model. Dat is belangrijk omdat, als actoren zich niet bewust zijn het feit van dat zij net als de rest van de samenleving onderdeel zijn van de transformatie en dus ook onderhevig zijn aan de effecten daarvan op het eigen gedrag, dat kan leiden tot onbegrip en miscommunicatie. Ter illustratie denken wij waar te nemen dat óók de overheid zelf (deels) mis-communiceert doordat zij al lang actief bezig zijn met de klimaat-systeemtransformatie. Zij zijn dus vaak zelf de koplopers in de transformatie en zijn vaak zelf al een flink eind door de Kübler-Ross curve heen. Het gevolg kan zijn dat 'de overheid' zit in de fase 'nieuw begin' en vooral insteekt op inspiratie, zonder zich te realiseren dat groepen in de samenleving nog helemaal niet toe zijn aan geïnspireerd te worden en juist vanuit de 'einde' fase behoefte hebben aan duidelijk (op maat- en niveau) gemaakte duidelijke communicatie op de klimaattransformatie en de samenhang binnen de totale systeemtransformatie waar we in zitten. Daarnaast is er grote behoefte aan (h)erkenning

van emoties die gepaard gaan met iedere transformatie, maar vooral een de tot nu toe grootste transformatie, waar wij als mensheid doorheen gaan.

Tegelijkertijd is het ook van belang te (h)erkenning dat de klimaat- systeemtransformatie niet iets is wat de overheid alleen kan oplossen, daarmee is duidelijk communiceren wat de overheid *niet kan- of doet* ook informatie waaraan behoefte is. Als regisseur van de klimaat- systeemtransformatie is het van belang dat, zoals ook beschreven in aanbeveling 'einde fase' helder en duidelijk communiceert waar we met elkaar naar op weg zijn namelijk; 'Leven binnen de grenzen van de 'planetary boundaries' en daarbij duidelijk maakt wat dit vraagt van; de overheid, het bedrijfsleven, het maatschappelijk middenveld en alle nieuwe initiatieven die niet binnen deze kaders vallen. Uiteraard hoort daarbij ook een mooi wenkend perspectief; immers leven binnen 'planetary boundaries' is geen somber of bedreigend verhaal maar juist een mooi, hoopgevend verhaal, waarin gezond leven in balans met om natuur(lijke bronnen) voorop staat. Alleen hoort hier de (h)erkenning bij dat de verandering die dit vraagt (heftige) angst, boosheid, weerstand gevoelens kan opleveren vanwege de onzekerheid en ook het tempo waarin deze transformatie plaats moet vinden. Ook (h)erkennen dat dit vraagt om afscheid te nemen van bestaande zekerheden en dat transformatie (ook altijd) gepaard gaat met verlies hoort hier zeker bij.

3.6 Vertrouwen

We weten vanuit transformatie expertise dat het vertrouwen tijdens (grootschalige) transformaties afneemt en dat investeren in verbinding houden, dialoog daarom noodzakelijk is. Hierbij gaat het niet om één soort vertrouwen maar juist om verschillende vormen van vertrouwen. In figuur 3.6 zijn vier vormen van vertrouwen genoemd, maar vanuit de corona crisis weten we bijvoorbeeld ook dat er sprake kan zijn van flitsvertrouwen (kortstondig vertrouwen dat de overheid weet op te bouwen door focus en aandacht maar die ook weer snel vergaat nadat de aanleiding, in dit geval de corona crisis, voorbij is).

Figuur 3.6 Vier soorten vertrouwen

Uit ons onderzoek blijkt dat het **vertrouwen in de overheid als organisatie- en systeem** bijzonder laag is en dat dit niet bijdraagt aan het draagvlak voor de klimaat-systeemtransformatie. Oorzaken die we in interviews horen zijn de aanpak van de overheid tijdens de corona crisis, de eenzijdige benadering van de klimaat- systeemtransformatie (vooral gericht op Energietransitie en technologische innovatie) met als effect dat geïnterviewden beleid soms tegenstrijdig, onrechtvaardig vinden of simpelweg niet begrijpen.

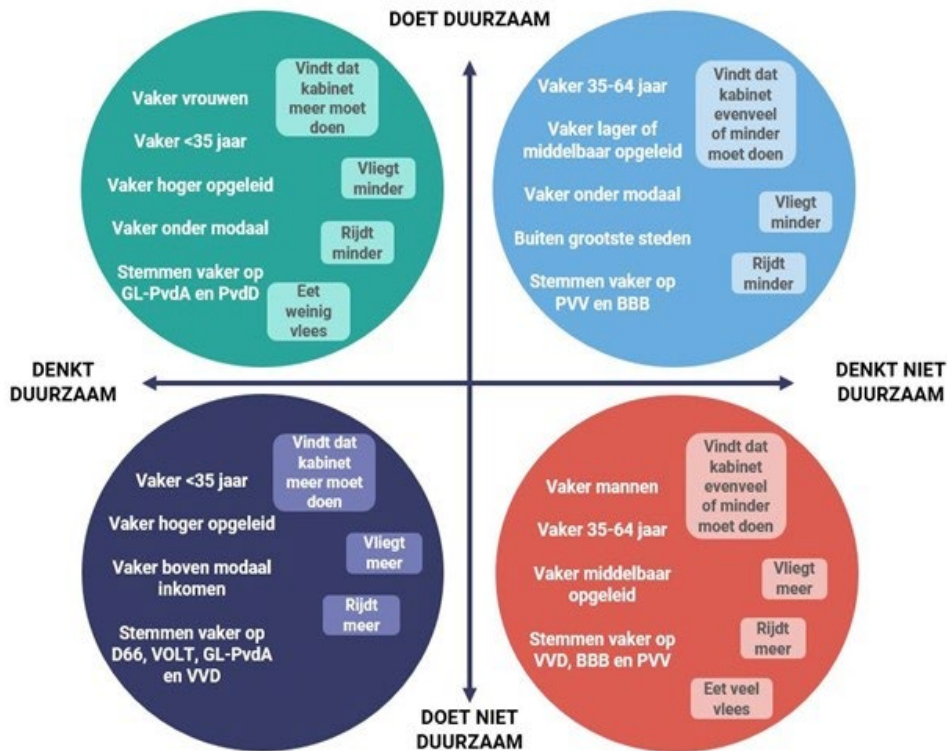
Wij zien ook dat het **vertrouwen onderling en het zelfvertrouwen** onder druk staat. Mensen die niet begrijpen waarom anderen op PVV stemmen terwijl die juist voor ongrondwettelijk beleid is die (ook) de eigen achterban niet ten goede komt. Mensen die juist aangehaakt zijn op de klimaat- systeemtransformatie, die gedrag van hun omgeving (Mogen) niet meer begrijpen en verdriet ervaren van verlies van bijvoorbeeld 'vriendschappen of zelfs identiteit', visa versa. Mensen die worstelen met hun eigen gedrag en niet meer weten wat nu eigenlijk de geldende 'norm'/ normaal gedrag is en/of wel anders willen kiezen maar niet kunnen vanwege bijvoorbeeld geld gebrek of gebrek aan alternatieven (trein versus vliegaanbod).

Als laatste zien we grote gedeelde zorgen en een afnemend **vertrouwen in bestaans-(zekerheid) en toekomst**. Vooral de dreiging en zorgen van oorlog en (gevolgen van) klimaat- systeemtransitie worden in steeds snellere stappen zichtbaar en gedeeld via diverse media, maar het hoopgevende, positieve wenkende perspectief blijft uit met als effect dat door spanningen en angst (menings)verschillen worden uitvergroot en de noodzakelijke verbinding- en samen op weg verdwijnt. Gelukkig zien we aan de andere kant ook veel hoopgevende, inspirerende (maatschappelijke) initiatieven en ook publicaties als 'Voorlevers van de nieuwe samenleving' met daarin allerlei mooie hoopgevende initiatieven. De vraag is of dit zonder overheidssteun de samenleving over de volle breedte bereikt.

3.7 Duurzaam denken, duurzaam doen

I&O research heeft in het najaar van 2023 ruim 1200 Nederlanders gevraagd naar hun denkbeelden en gedrag rondom duurzaamheid. Hieruit kwamen twee assen naar voren, duurzaam denken en duurzaam doen. In figuur 3.7 zijn deze assen tegen elkaar uitgezet. Dit levert 4 groepen op. Onze 4 persona's kunnen als volgt op deze schaal ingedeeld worden:

- Zowel Anna als Milou denkt duurzaam en doet duurzaam. Ze vallen dus beide in het kwadrant linksboven. Daarbij moet de kanttekening geplaatst worden dat Milou soms in haar werk wel duurzaam doet, maar niet altijd in haar privéleven.
- Willem denkt niet duurzaam en doet vaak ook niet duurzaam. Hij bevindt zich vooral in het kwadrant rechtsonder en soms ook rechtsboven.
- Ton is het lastigst te plaatsten. Hij denkt enigszins duurzaam, in die zin dat hij inziet dat klimaatverandering een belangrijk onderwerp is. Hij doet vaak niet duurzaam of een beetje duurzaam en bevindt zich dus vooral in het kwadrant linksonder, soms ook rechtsonder of rechtsboven.

Figuur 3.7 Duurzaam denken, duurzaam doen

We weten uit de atlas van 'afgehaakt Nederland' dat vooral opleidingsniveau en inkomensniveau redenen zijn die de mate van 'afgehaakt zijn' verklaren. Opvallend is dat als het gaat om de klimaattransformatie hoger opgeleiden wellicht duurzamer denken maar juist niet duurzamer doen en dat dit verschil met inkomensniveau nog hoger is. Ofwel, het zijn juist de hoger opgeleiden en hogere inkomens die op 'duurzaam' doen het meest afgehaakt- of beter, nog het minst zijn aangehaakt. Dit kan volgens ons voor een groot deel verklaren waarom zoveel mensen in de samenleving afgehaakt zijn op de overheid- en linkse hoger opgeleide groepen in de samenleving die wel duurzaam denken maar niet duurzaam doen (dit geldt volgens onderzoek in belangrijke mate voor D66 aanhangers en in veel mindere mate voor PvdD en Groenlinks PVDA). Immers lager opgeleiden met lager of modaal inkomen hebben vaak het idee dat het land bestuurd wordt door hoger opgeleiden met boven modaal inkomens. Opvallend in het onderzoek van I&O research is dat VVD veruit het minste duurzaam doen maar dat aanhangers van PVV, NSC en BBB gemiddeld scoren in duurzaam doen.

Wat dit betekent voor beleid, wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 4.3.

4. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk zullen wij aanbeveling geven aan de hand van onze onderzoeksresultaten en bovenstaande modellen. Allereerst geven we aanbevelingen over de verschillende groepen die we geïdentificeerd hebben met behulp van Kübler-Ross (zie 3.2) en Rogers adaptatiemodel (zie 3.4). Dit vertalen we daarna naar specifieke aanbevelingen over de 4 persona's. Tot slot volgen meer algemene aanbevelingen voor de overheid.

4.1 Aanbevelingen voor achterblijvers, verkenners en voorlopers

De achterblijvers

De door Stichting Klimaatgesprekken beschreven persona's Willem en Ton zijn als het ware 'achterblijvers'. Zij bevinden zich nog hoofdzakelijk aan het begin van de erkenning van de transitie. In de Kübler-Ross curve is dat helemaal aan het begin (zie figuur 3.2). Daarin is vooral behoefte aan **luisteren en erkenning van emoties in combinatie met duidelijke informatie** (overheid en wetenschappelijke). Omdat de klimaattransformatie een systeemtransformatie (lees meerdere transformaties in één) betreft is het informatievraagstuk complex. Bij (grote) transformaties is het normaal dat het vertrouwen aan informatie afneemt (vanwege de wankelende verwachting en onzekerheid).

Hier ligt voor de overheid een duidelijke taak. Er spelen bij de klimaat-systeemtransformatie grote belangen waardoor lobbyisten informatiebehoefte sterk vertroebelen. Wat is waar? Wat kun je vertrouwen? Wat is belangrijk om te weten? Hoe kun je hoofd- en bijzaken scheiden? Wat is de stip op de horizon bij de klimaat-systeemtransitie(s)? En welke onwaarheden moet je weerleggen/bestrijden/ontkrachten? Ook informatievorm, niveau en kanaal zijn hierbij van groot belang. Denk hierbij aan taalniveaus, beeldende/visuele informatie en mediamix.

De verkenners

De door Stichting Klimaatgesprekken beschreven persona's Anna en deels ook Ton bevinden zich in de 'verkenningfase'; in de Kübler-Ross curve is dat in het eerste deel van de curve die ook wel gekenmerkt wordt door een soort emotionele weg 'naar beneden' (boosheid, onderhandelen, depressie). Het besef is er, en nu komen de reacties daarop. Hierin is vooral behoefte aan ondersteuning, zowel emotioneel als met duidelijke maatregelen.

Ook hier ligt een belangrijke taak voor de overheid, vooral als het gaat om duidelijke maatregelen. Persona's als Ton zijn 'volgend' als het gaat om overheidsbeleid. Er is bij deze groep sterke behoefte aan **sturende maatregelen** die ondersteunend zijn aan de richting van de klimaat- en systeemtransformatie. Hierbij gaat het zeker niet alleen om de energietransitie maar juist ook om de diverse andere transformaties die nodig zijn om binnen de 'planetary boundaries' te blijven. Denk hierbij aan concrete maatregelen op het gebied van reizen (bijvoorbeeld vervuילend vliegen beprijsen en treinreizen binnen Europa verbeteren), voeding (ongezonde voeding en niet duurzame voeding beprijsen en biologisch, plantaardige, lokale voeding stimuleren), consumeren (niet duurzame consumptie beprijsen, circulair stimuleren). En bij de energietransitie kan de overheid meer sturen op

gedragsverandering (van technologische- innovatieve oplossingen naar minder energiegebruik in de hele keten).

Naast maatregelen is in deze fase **emotionele ondersteuning** van groot belang. Juist op dit terrein zijn diverse maatschappelijke organisatie en initiatieven uit de samenleving, zoals Stichting Klimaatgesprekken, actief. De taak van de overheid is vooral het werk van deze initiatieven waarderen, (financieel) ondersteunen en bekendheid/ podium bieden zodat mensen en organisaties hier gebruik van kunnen maken. Deze emotionele ondersteuning voorkomt dat mensen of zelfs groepen in de samenleving door angst, boosheid of machteloosheid afhaken en niet in beweging zijn / blijven als onderdeel van de noodzakelijke klimaat- systeemtransitie.

De voorlopers

De persona Milou is de typische voorloper in de transitie. Zij bevindt zich in de 'nieuw begin fase'. Hierin is vooral behoefte aan **handelingsperspectief**, concreet iets kunnen doen met het gevoel dat het zin heeft om bij te dragen en voorop te lopen. Deze groep heeft behoefte aan inspiratie, een positief richtinggevend verhaal en voorbeelden die duidelijk maken dat we met elkaar op de juiste koers liggen. Ook hier schuilt het gevaar van afhaken maar dan om een hele andere reden, namelijk burn-out raken door zelf volop voorop te lopen in duurzaam denken én doen maar te constateren dat we als samenleving en overheid te traag gaan, te weinig verantwoordelijkheid nemen.

De taak van de overheid is hier vooral **voorlopers duidelijk in beeld brengen, belonen en waarderen**. Wat betreft verbinding en inspiratie zorgen voorlopers in de samenleving hier grotendeels zelf voor. Kenmerkend is dat deze groepen in het maatschappelijk middenveld vaak niet binnen bestaande 'hokjes' van de bestaande systemen passen, juist omdat zij transformerend van aard zijn en systeemveranderingen helpen tot stand te komen. De overheid kan deze groepen financieel, facilitair, en projectmatig ondersteunen. Denk aan de 'Top van Onderop' maar ook door publicaties als 'Voorlevers van de nieuwe samenleving' en magazines als 'Happy times' te ondersteunen en breed beschikbaar te maken. De overheid kan initiatieven van voorlopers voor inspiratiebijeenkomsten en/of trainingen gericht op de nieuwe samenleving financieel en communicatief ondersteunen.

4.2 Aanbevelingen met betrekking tot de 4 persona's

Voor de vier persona's vertaalt zich bovenstaande naar enkele do's en dont's voor hoe mensen in de samenleving meer betrokken kunnen worden bij de klimaattransitie:

Willem

Neem mensen serieus in hun wantrouwen en hun vragen. Luister naar ze! Pas op voor schijninspraak; ofwel vraag mensen om inbreng en doe daar dan ook wat mee. Wees transparant. Erken het ongemak, erken dat je als overheid ook niet alles weet, en dat je fouten maakt waar je als overheid ook weer van leert. Geef duidelijke informatie over het verschil tussen wetenschap en pseudo wetenschap en hoe je daar als overheid mee bezig bent en naar kijkt. Niet weglachen of doen of ze dom zijn. **Erken de mix van emoties, zonder het met de inhoud eens te hoeven zijn.** Zoek naar manieren om 'de hele

olifant' in beeld te brengen. Ook waar je het niet weet als overheid of waar je zelf geleerd hebt of dingen anders bent gaan zien. Dus iets meer kwetsbaarheid tonen.

Wees helder in welke doelen je wilt bereiken en welke keuzes daarbij horen. Volhard daar vervolgens in. Herhaal de boodschap. Bied daarbij heldere en eenduidige informatie en bied handelingsperspectief. Welke gedragalternatieven bied je om mensen naar duurzamer handelen te bewegen? Zorg dat die alternatieven logisch, makkelijk en toegankelijk zijn.

Anna

Wijs ze op de invloed van de handafdruk. Benadruk dat hun acties op de voetafdruk waardevol zijn en waardeer dat. Geef handelingsperspectief en biedt emotionele ondersteuning. Dit laatste kan bijvoorbeeld in de vorm van een klimaatgesprek. Ook helpt het Anna om te weten dat ze niet de enige is die het probleem ziet en hier iets aan probeert te doen.

Ton

Ton komt in actie door externe prikkels, bijvoorbeeld een gesprek, of opleggen door de overheid. Deze groep bereik je met **inspiratie, het geven van duidelijke informatie, expliciete financiële prikkels en simpelweg opleggen**. Ton heeft geen zin in negativiteit of gezeik. Zorg dat maatregelen duidelijk, eerlijk en rechtvaardig zijn. Biedt concreet een Klimaatgesprek aan, deze groep komt daardoor in actie. Duid het overall plaatje van de klimaatcrises (hoe verhouden crises zich t.o.v. elkaar).

Milou

Breng deze mensen op een positieve manier als voorlopers in beeld. **Ondersteuning van deze groep met (financieel) beleid is belangrijk.** Deze groep voelt al weinig binding met het overheidsbeleid, maar loopt het risico ook op het thema af te haken. Wanneer zij zich niet gesteund, gehoord en gezien voelen, ligt een burn-out op de loer. Zo kunnen zij van voorlopers richting groep 2 ('Anna') gaan, de groep waar onmacht en wanhoop een rol spelen en activisme floreert.

4.3 Aandacht voor duurzaam denken

Dat 'duurzaam denken niet altijd nodig is voor duurzaam doen' begrijpen wij als titel van het onderzoeksrapport van I&O research. Zo kan een prijsprikkel zonder een duurzame drijfveer voldoende zijn voor duurzaam doen. Alleen zijn wij het met Linda Steg (Top van onderop, december 2023) eens dat er juist blijvend en zelfs **meer aandacht nodig is voor duurzaam denken**. Enerzijds omdat je wil dat duurzaam doen ook duurzaam geborgd is als de prijsprikkel wegvalt, maar belangrijker nog omdat we als samenleving de verbinding in het waarom van deze (grootste) klimaat- systeemtransitie niet moeten verliezen en dat alle gevraagde gedragsveranderingen simpelweg niet met alleen prijsprikkels of externe maatregelen zijn op te lossen. Het blijkt dat **duidelijk informeren en herhalen** (vanuit de overheid) helpt en zorgt voor draagvlak. Als voorbeeld hiervoor verwijzen we naar de

toelichting van Peter Kanne (Top van onderop, december 2023) op het onderzoek waarin het aantal minuten douchen gemiddeld is afgenomen na oproep hiertoe door premier Rutte tijdens de corona crisis.

Ook hier weer weten we vanuit expertise over transformaties dat herhalen van kennis-informatie boodschappen van groot belang is, omdat door de emotionele rollercoaster tijdens transformaties kennis- en informatie slechter beklift bij de ontvanger. Theorie over transformaties spreekt in dit verband vaak over de 'regel van 8' die verwijst naar minimaal acht keer herhalen van de boodschap. In dit verband is het bijna opmerkelijk dat een acute corona crisis (die "slechts" één gezondheids crisis betrof) de overheid met persconferenties en aanvullende communicatie de samenleving volop informeerde. En nu er sprake is van de grootste klimaat- systeemtransformatie die de mensheid heeft meegemaakt de overheid kiest voor minimalere (en vooral op de Energietransitie) gerichte communicatie en informatie. Onze aanbeveling is om veel uitgebreider, via diverse media (dus ook commerciële zenders en kanalen als Youtube en Tiktok) en via zowel beeld als tekst, op verschillende taalniveaus de samenleving te informeren over de (samenhang van) de klimaat- systeemtransformatie, zonder daarbij bedreigend te zijn maar wel met erkenning voor rouw en verlies en tegelijkertijd een hoopgevend wenkend perspectief. Zorg er dus voor dat deze communicatie aansluit op zowel de achterblijvers, verkenners en voorlopers. En met waardering voor alle initiatieven die al (zijn) ontstaan in de samenleving.

4.4 Algemene aanbevelingen voor de overheid

Alle respondenten en door Stichting Klimaatgesprekken ontwikkelde persona's hebben duidelijke behoefte, ieder op zijn eigen wijze en vanuit verschillende fases in het transformatie proces, aan een duidelijke rolname van de overheid. Deze rolname laat zich samenvatten in:

- Informeer de samenleving veel uitgebreider, via diverse media (dus ook commerciële zenders en kanalen als Youtube en Tiktok) en via zowel beeld als tekst, op verschillende taalniveaus over de (samenhang van) de klimaat- systeemtransformatie, zonder daarbij bedreigend te zijn maar wel met erkenning voor rouw en verlies en tegelijkertijd een hoopgevend wenkend perspectief. En met waardering voor alle initiatieven die al (zijn) ontstaan in de samenleving. En ook wat dit vraagt van het bedrijfsleven- en de samenleving, en wat de overheid niet (kan) doen/ ziet als haar rol;
- Schets een duidelijk, hoopgevend, positief overall wenkend toekomstperspectief dat ten grondslag ligt aan de klimaat- systeemtransitie in de volle breedte;
- Ondersteun met heldere en rechtvaardige en gerust ook dwingende maatregelen (sterkste schouders dragen de zwaarste lasten en vervuilers betalen). Zie ook 'Er is leven na de groei' van Paul Schenderling. En heb daarbij oog voor het verkleinen (en juist niet vergroten) van ongelijkheden in de samenleving (voorbeeld: Hoge inkomens die met ISDE subsidie en eigen huis energierekening structureel kunnen verlagen door aanschaf warmtepomp versus huurder die het moet doen met gesubsidieerde tochtstrip, waarbij de 'kloof' tussen rijk- en arm onbedoeld toeneemt);

- Focus minder (alleen) op de Energietransitie, innovatie en technische oplossingen en juist meer op de gedragstransitie die de klimaat- systeemtransitie van ons vraagt;
- Heb aandacht voor (h)erkenning van de emotionele rollercoaster die van nature gepaard gaat bij grote transformaties. Investeer met partners in de samenleving op verbinding tussen overheid, bedrijfsleven en samenleving;
- Faciliteer en financier inspirerende voorlopers van de nieuwe duurzame samenleving en communiceer deze hoopgevende voorbeelden richting de volgers en achterblijvers in de samenleving waarmee tevens waardering wordt gegeven aan de voorlopers om vol te houden in het duurzaam denken én doen;
- Luister naar de inhoud van de argumenten. Als iemand weinig geld heeft dan is dat zeer belemmerend voor het ten uitvoer brengen van duurzaamheidsplannen, vooral op energiegebied. Als iemand de overheid niet vertrouwt dan zijn daar misschien hele valide redenen voor waar aandacht voor moet zijn. Maar luister zeker ook naar de achterliggende emoties en zorgen. Heb aandacht voor wat 'onder de oppervlakte' speelt. Dat is vooral het deel waar de klimaatpsychologie aan de orde komt.
- Last but not least: heb aandacht en oog voor expertise vanuit transformaties, veranderkunde, antropologie, sociologie en (klimaat)psychologie om de menselijke (gedrags)kant van deze enorme klimaat- systeemtransitie in goede banen te leiden. Kennis van gedragsbeïnvloeding is uiteraard wenselijk maar er schuilt een risico in manipulatie van gedrag (ook als dit vanuit duurzame intenties gebeurt). Als mensen zich gemanipuleerd voelen, kan het een averechts effect hebben. Want: mensen willen best veranderen, maar niet veranderd worden.

5. Vervolgstappen

Graag bespreken we verder de mogelijkheden om van dit onderzoek een meer permanente 'monitor' te maken waarmee we voor NKP ook in de toekomst een soort 'vinger aan de pols' houden in de samenleving.

In een vervolgstudie zoeken we graag de samenwerking met andere onderzoekers om te kijken of we 1 of 2 persona's kunnen toevoegen uit de doelgroep minima en wellicht ook laag opgeleiden. Sowieso is het interessant om gericht bepaalde bevolkingsgroepen bij het onderzoek te betrekken. Selecteren op (laag) inkomensniveau, migratieachtergrond of bijvoorbeeld een specifieke politieke voorkeur (wat vindt 'de' PVV stemmer nou eigenlijk?) zou een interessante aanvulling op het onderzoek kunnen zijn.

Tot slot: wij zien vanuit Stichting KlimaatGesprekken veel mogelijkheden om samenwerking aan te gaan met vele andere partijen die actief zijn in het maatschappelijk middenveld op het gebied van de klimaattransformatie en systeemverandering. In onze ogen is het zaak om het momentum te pakken en gezamenlijk stappen te zetten in het noodzakelijke transformatieproces. In onze ogen kan het NKP daar een belangrijke verbindende regierol in pakken, door deze samenwerking te ondersteunen, er een podium aan te geven en te financieren. Graag houden wij hierover met elkaar de vinger aan de pols en stellen wij ons beschikbaar om te sparren en mogelijkheden te blijven onderzoeken.

Voor verdere toelichting en contact:

Stichting KlimaatGesprekken
Philitelaaan 228 | 5617 AN Eindhoven
www.klimaatgesprekken.nl

Alexander Groen – alexander@klimaatgesprekken.nl

Steven Snepvangers - steven@klimaatgesprekken.nl

Bronvermelding

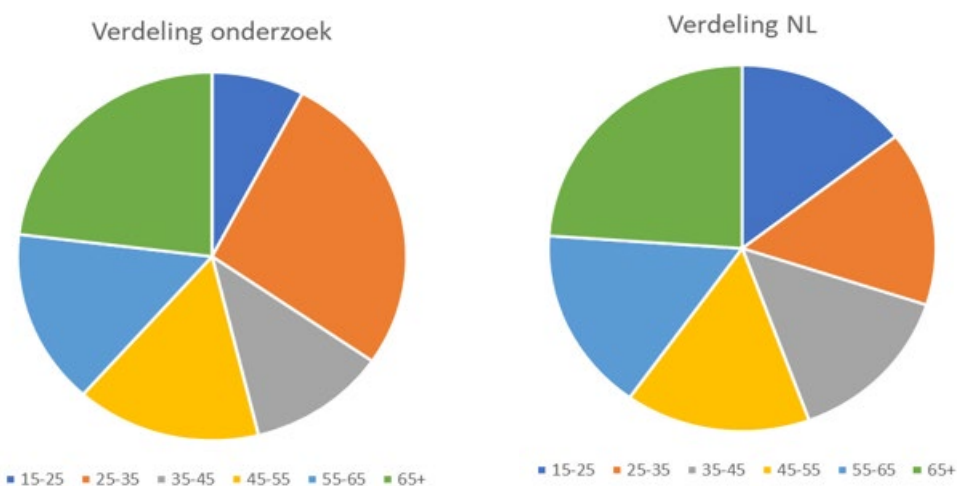
- Bouman, T., & Steg, L. (2022). A spiral of (in)action: Empowering people to translate their values in climate action. In *One Earth* (Vol. 5, Issue 9, pp. 975–978). Cell Press. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2022.08.009>
- Bouman, T., van der Werff, E., Perlaviciute, G., & Steg, L. (2021). Environmental values and identities at the personal and group level. In *Current Opinion in Behavioral Sciences* (Vol. 42, pp. 47–53). Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2021.02.022>
- Carrico, A. R. (2021). Climate change, behavior, and the possibility of spillover effects: recent advances and future directions. In *Current Opinion in Behavioral Sciences* (Vol. 42, pp. 76–82). Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2021.03.025>
- de Voogd en René Cuperus, J. (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland*.
- Ferranti, E. J. S., Yan Wong, J. H., & Dhesi, S. (2021). A Comparison of Government Communication of Climate Change in Hong Kong and United Kingdom. *Weather, Climate, and Society*, 13(2), 287–302. <https://doi.org/10.1175/wcas-d-20-0123.1>
- Gifford, R. (2011). The Dragons of Inaction: Psychological Barriers That Limit Climate Change Mitigation and Adaptation. *American Psychologist*, 66(4), 290–302. <https://doi.org/10.1037/a0023566>
- Lacroix, K., Gifford, R., & Chen, A. (2019). Developing and validating the Dragons of Inaction Psychological Barriers (DIPB) scale. *Journal of Environmental Psychology*, 63, 9–18. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.03.001>
- Lamb WF, Mattioli G, Levi S, et al. Discourses of climate delay. *Global Sustainability*. 2020;3:e17. doi:10.1017/sus.2020.13
- Lars Tummers. (2019). Oratie: *Naar Gedragen Gedragsverandering*.
- McDonald, R. I., Chai, H. Y., & Newell, B. R. (2015). Personal experience and the “psychological distance” of climate change: An integrative review. In *Journal of Environmental Psychology* (Vol. 44, pp. 109–118). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.10.003>
- Michie S, van Stralen MM, West R. The behaviour change wheel: a new method for characterising and designing behaviour change interventions. *Implement Sci*. 2011 Apr 23;6:42. doi: 10.1186/1748-5908-6-42. PMID: 21513547; PMCID: PMC3096582.
- Nabi, R. L., Gustafson, A., & Jensen, R. (2018). Framing Climate Change: Exploring the Role of Emotion in Generating Advocacy Behavior. *Science Communication*, 40(4), 442–468. <https://doi.org/10.1177/1075547018776019>
- I&O Research. (2023). *Duurzaam denken niet altijd nodig voor duurzaam doen*.
- Palm, R., Bolsen, T., & Kingsland, J. T. (2020). “Don’t Tell Me What to Do”: Resistance to Climate Change Messages Suggesting Behavior Changes. *Weather, Climate, and Society*, 12(4), 827–835. <https://doi.org/10.1175/WCAS-D-19-0141.1>
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., & Guagnano, G. A. (1999). A Value-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case of Environmentalism. In *Kalof Source: Human Ecology Review* (Vol. 6, Issue 2). *Theory and language of climate change communication*. (n.d.).

Thøgersen, J. (2021). Consumer behavior and climate change: consumers need considerable assistance. In *Current Opinion in Behavioral Sciences* (Vol. 42, pp. 9–14). Elsevier Ltd.
<https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2021.02.008>

Tummers, L. (2019). Gedragen gedragsverandering. *Bestuurskunde*, 29(2), 83–90.
<https://doi.org/10.5553/bk/092733872019029002012>

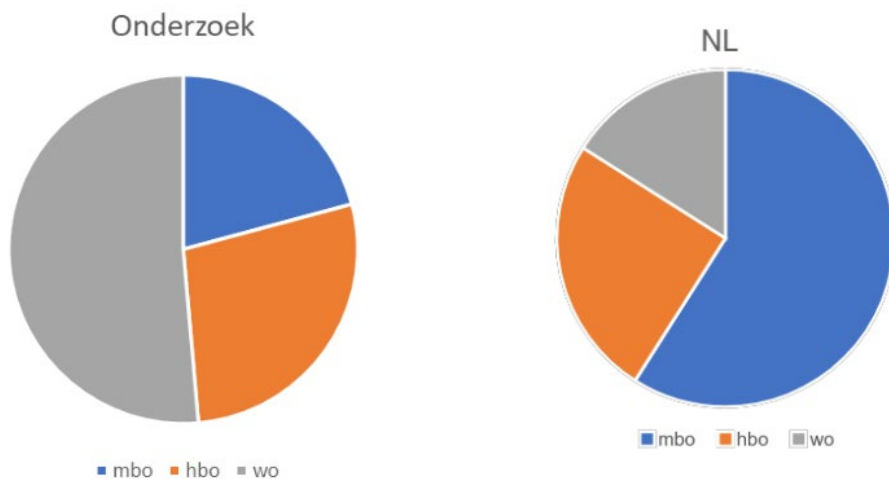
Bijlage 1: Representativiteit onderzoekspopulatie t.o.v. NL

Leeftijd:

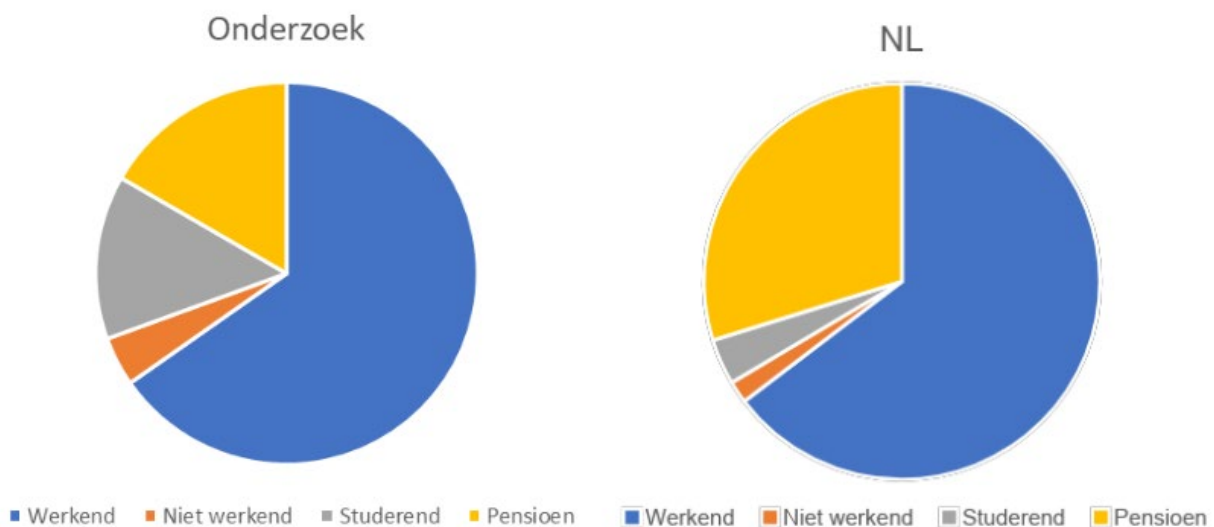
Leeftijden van respondenten zijn redelijk representatief, er waren relatief veel mensen tussen de 25-35 en 65+ en minder tussen de 15-25.

Opleidingsniveau:

Aandeel HBO komt redelijk overeen voor opleidingsniveau. Er waren meer WO'ers dan MBO'ers.

Werkverdeling:

Er waren minder mensen die meededen die met pensioen waren in vergelijking met de Nederlandse bevolking. Er waren meer studenten die meededen.

Verder:

- In ons onderzoek namen 21% mensen mee met een (niet)westerse migratieachtergrond. Dit in vergelijking met 16% in Nederland.
- 58% van de deelnemers gaven aan dat ze een man zijn (50% gemiddeld in Nederland).
- 59% van de deelnemers had een koophuis, in vergelijking met het Nederlands gemiddelde van 70%.

Bijlage 2: vier persona's in beeld

“Klimaatverandering is van alle tijden. Het gebeurt al miljoenen jaren. Dat natuurlijke proces hou je niet tegen.”

“Er zijn gewoon te veel mensen, maar daar mag je het niet over hebben.”

Willem

De zelfstandige denker

Willems worstelingen:
Wat is de waarheid? Waarom worden mensen als Maurice de Hond en Leon de Winter de mond gesnoerd? Waarom hoor je in de mainstream media nooit tegengeluiden?

“Ik zit niet in een positie dat ik invloed uit kan oefenen, dus ik voel me machteloos”

“Ik heb al 10 jaar niet in een vliegtuig gezeten en probeer zo min mogelijk te consumeren.”

Anna

De bezorgde voorloper

Anna en klimaatactie

- Is veel bezig met haar eigen voetafdruk maar ziet de rest van haar omgeving te weinig doen en dat maakt haar moedeloos.
- Beseft nog niet goed wat haar handafdruk (positieve impact) is.
- Ervaart de overheid als onbetrouwbaar.

“Ja, het raakt me niet zo, maar je hoort af en toe geluiden dat het toch heel erg is. Als dat echt zo is dan moet de overheid ingrijpen”

“Ik word nergens bij betrokken en ik mis informatie: wat moet ik nou doen? De overheid heeft geen duidelijke koers”

Ton

De vriendelijke volger

Hoe bereik je Ton?

- Ton komt in actie door externe prikkels, bijvoorbeeld het voeren van een klimaatgesprek of het opleggen van regels of verplichtingen door de overheid.
- Geef heldere en eenduidige informatie over hoe de verschillende crises van dit moment zich tot elkaar verhouden.

“De beeldvorming van de klimaattransitie is vooral negatief. De media zijn te oppervlakkig.”

“Het bedrijfsleven heeft veel te veel te vertellen.”

Milou

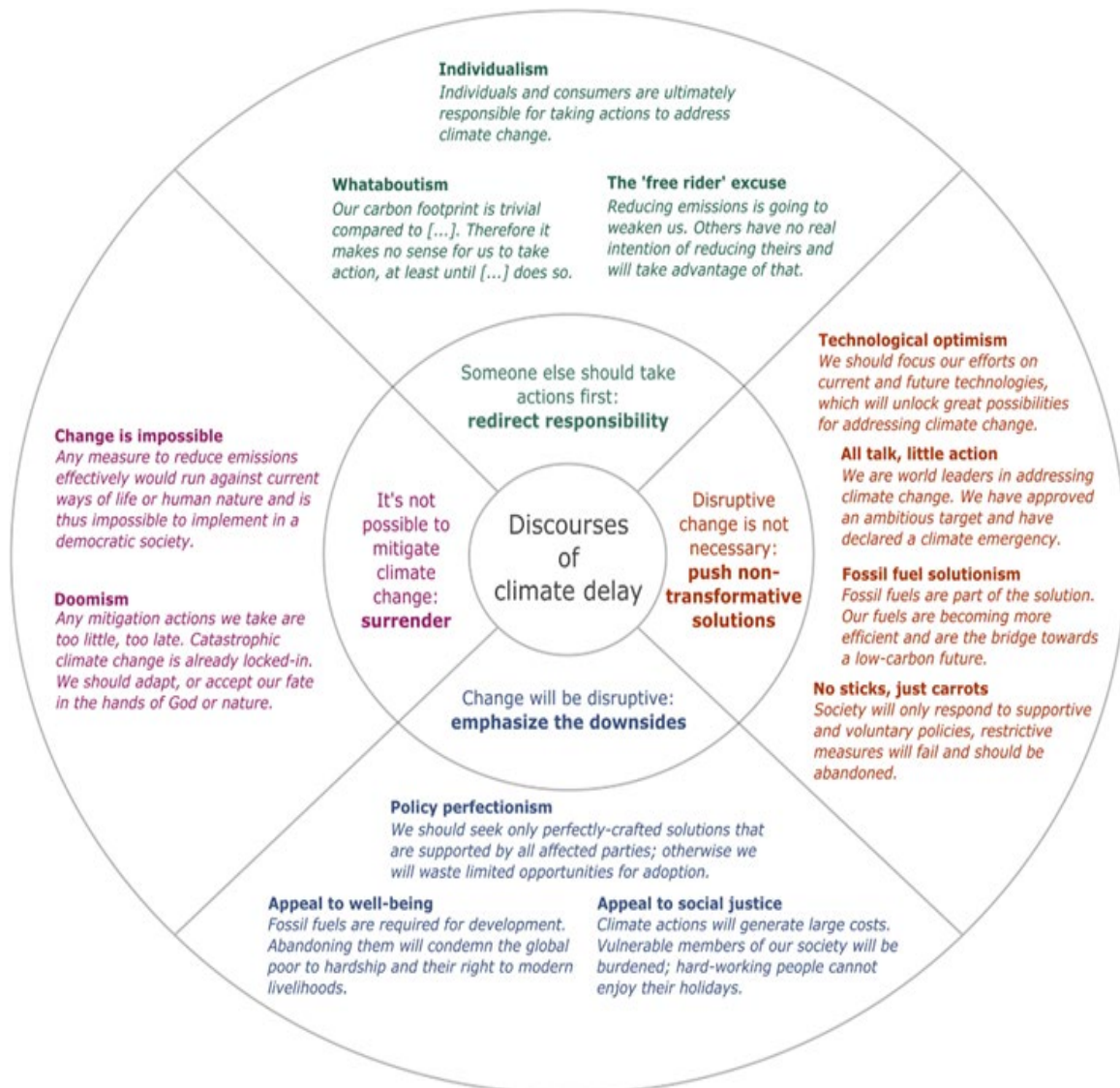
De betrokken doener

Milou en klimaatactie

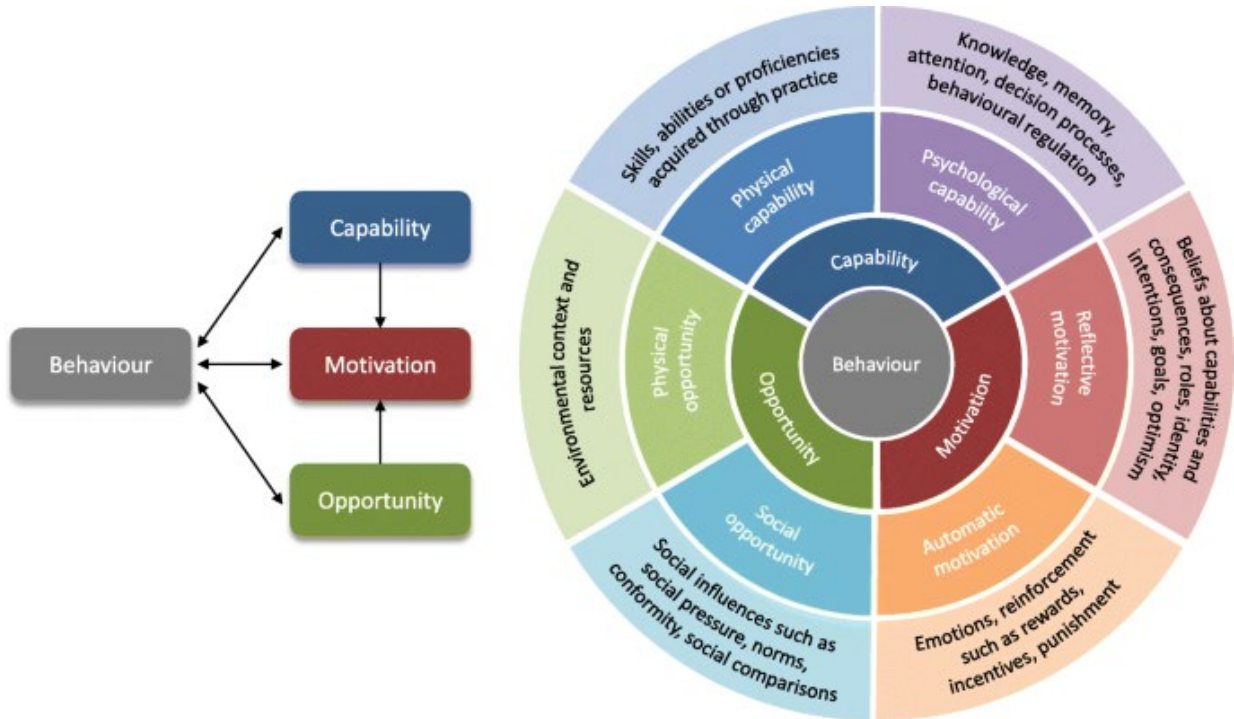
- Milou vindt klimaat heel belangrijk en is hier ook actief mee bezig. Ze kan zich echter niet vinden in de manier waarop de overheid het thema aanpakt.
- Ze pleit voor systeemveranderingen maar raakt gefrustreerd door een overheid en maatschappij die dat tegen houden.

Bijlage 3: modellen en onderzoek gebruikt voor duiding

Vertragende verhalen (Discourses of climate delay)

Com-B model

Duurzame inzetbaarheid

Naast expertise en kennis over klimaatpsychologie en transformaties, vraagt Stichting Klimaatgesprekken in deze aanbevelingen aandacht voor het perspectief vanuit 'Duurzame Inzetbaarheid'. Bij 'Duurzame Inzetbaarheid' zijn de volgende items met elkaar voldoende in balans; Willen, Weten, Kunnen, Durven, Mogen, Doen en Volhouden.

Als wij de door Stichting Klimaatgesprekken ontwikkelde persona's vanuit het perspectief van Duurzame Inzetbaarheid beschouwen dan;

- Zijn Willem en Ton onvoldoende (goed) geïnformeerd (Weten);
- Is er bij Willem en Ton (nog) onvoldoende sprake van veranderbereidheid (Willen), daarvoor zit nog erkenning van emoties, gevoelens die horen bij 'einde fase';
- Voelt Anna zich machteloos en weet niet hoe zij invloed heeft (Kunnen);
- Vanuit deze machteloosheid is Anna niet in staat om te bewegen (Durven);
- Ervaren Willem en Ton allebei vanuit eigen motieven een gebrek aan 'mogen', Ton omdat hij wacht op duidelijke sturende regelgeving en Willem omdat hij afstand zou moeten doen van zijn identiteit ten opzichte van vrienden en kennissen (Mogen en Durven);
- Worstelt Milou met 'doen en volhouden', het lukt juist goed om duurzaam denken en doen te verbinden maar doordat de omgeving daar (onvoldoende) in meegaat of waardering/ begrip voor toont is het lastig vol te houden (Doen en Volhouden).

Ook bovenstaande en het model Duurzame Inzetbaarheid biedt meer dan voldoende aanknopingspunten voor concrete interventies vanuit de overheid zelf- of (mede) door de overheid gefaciliteerde interventies door experts- en initiatieven uit de samenleving zoals Stichting Klimaatgesprekken om te voorkomen dat mensen in de samenleving afhaken op de klimaat- systeemtransitie.

